

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Географічний факультет
кафедра географії України

УДК 911.3

На правах рукопису

ЕКСТРЕМАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ

**(напрями для поліпшення можливостей розвитку екстремального туризму
в Україні)**

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Галузь знань 10 – природничі науки

Спеціальність 106 – Географія

Освітня програма – Географія рекреації та туризму

Випускна кваліфікаційна робота
студентки 2 курсу магістратури
Бондарь Аліни Артурівни

Подається на здобуття освітнього ступеня
«магістр географії»

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело _____

(підпис, прізвище та ініціали)

Науковий керівник – професор кафедри географії України,
д.геогр.н. Дмитрук Олександр Юрійович

Допущено до захисту:

Протокол засідання кафедри №17 від «05» травня 2021 р.

Завідувач кафедри

Сергій Уліганець

КИЇВ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ.....	6
1.1 Поняття туризму і його складові.....	6
1.2 Сутність та значення екстремального туризму.....	13
1.3 Види та географія екстремального туризму у світі.....	17
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ ПРИ ЕКСТРЕМАЛЬНОМУ ТУРИЗМУ.....	27
2.1 Головні напрями екстремального туризму в Україні.....	27
2.2 Аналіз туристичних ресурсів в умовах екстремального туризму.....	34
2.3 Аналіз доступності інфраструктури для людей, що займаються екстремальним туризмом.....	41
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОЛІПШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	49
3.1 Проблеми розвитку екстремального туризму в Україні.....	49
3.2 Перспективні напрями поліпшення для розвитку екстремального туризму в Україні.....	55
3.3 Розробка інноваційного туристичного продукту в розрізі екстремального туризму в Україні.....	70
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	73
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Туризм вважається загально визнаним методом пізнання навколишнього середовища, способом відпочинку та оздоровлення. Для більшості країн світу туризм став важливим сектором економіки, займаючи при цьому в загальному світовому експорті послуг третє місце. Ця галузь забезпечує довготермінові інвестиції в економіку, вирішує частину соціальних проблем суспільства, а також поєднує в собі можливість розвитку інфраструктури, посередництва та освіти в напрямі туристичної та промоційної діяльності.

В умовах сучасної ринкової трансформації економіки України суттєвого значення набуває мобілізація якісно нових джерел підвищення її ефективності для формування соціально – орієнтованої економічної системи. Вирішити цю стратегічну проблему можливо, головним чином, через становлення і розвиток принципово нових для нас економічних відносин, де головна роль належить розвитку туристичної галузі, особливо у напрямку екстремального туризму.

Його прихильники – це «любителі адреналіну в крові», які прагнуть підкорити воду, землю і повітря. Таких людей називають екстремалами, які стрибають, літають, плавають і отримують, таким чином, задоволення від життя. Соціальний та психологічний релакс надасть «екстремальному туристу» змогу забути про домашні справи та роботу, змінити соціальну роль в суспільстві, оволодіти технологіями ефективного функціонування в різних умовах перебування, соціально активізуватися в процесі туристичних заходів, трансформувати свій світогляд, розвинути діяльність на самообслуговування і догляд за собою та організувати побут в умовах навколишнього середовища, оволодіти новими знаннями, уміннями та навичками.

Тому процес удосконалення механізмів підвищення ефективності діяльності виробників туристичних послуг в сфері екстремального туризму та знаходження шляхів вирішення ключових проблем розвитку даної туристичної діяльності є надзвичайно актуальним питанням на сьогодні і потребує детального вивчення.

Теоретико-методологічні аспекти екстремального туризму, етапи його розвитку в Україні, окремі питання менеджменту та маркетингу туристичної діяльності розглядали у своїх працях відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: Биркович В.І., Величко В.В., Габчак Н., Гідбут А. В., Дударчук К.Д., Дунец А.Н., Зайцев В.П., Зорин І.В., Ірісова Т.А., Качмарік С., Лендел М.А., Мархонос С.М., Турло Н. та інші.

Але ці вчені висвітлили далеко не всі питання стосовно активізації екстремального туризму України сучасних умов. Існує потреба в детальнішому дослідженні ключових проблем розвитку даного виду туристичної діяльності та окресленні оптимальних шляхів підвищення туристичної привабливості України для розвитку екстремального туризму в розрізі сучасних тенденцій у суспільстві.

Метою дослідження є всебічне дослідження теоретичних аспектів розвитку екстремального туризму в Україні, визначення стану та перспектив розвитку останнього в сучасних умовах.

Реалізація поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

- визначити поняття туризму і його складових;
- визначити сутність та значення екстремального туризму;
- узагальнити види та географію екстремального туризму;
- висвітлити головні напрями екстремального туризму в Україні;
- проаналізувати туристичні ресурси в умовах екстремального туризму;
- проаналізувати доступність інфраструктури для людей, що займаються екстремальним туризмом;
- охарактеризувати проблеми розвитку екстремального туризму в Україні;
- запропонувати перспективні напрями поліпшення для розвитку екстремального туризму в Україні;
- розробити інноваційний туристичний продукт в розрізі екстремального туризму в Україні.

Об'єктом дослідження є екстремальний туризм як форма природокористування.

Предметом дослідження є сучасний стан та перспективи розвитку екстремального туризму в Україні.

В ході дослідження були використані наступні наукові методи: системно - аналітичний і аналізу доступних літературних джерел (для теоретичного узагальнення наукових концепцій і рекомендацій провідних вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячених поняттю екстремального туризму та його напрямків), статистичний (для визначення динаміки і ефективності функціонування суб'єктів туристичного бізнесу в напрямі екстремальної діяльності), SWOT – аналіз та моделювання (для визначення основних проблем функціонування і тенденцій розвитку екстремального туризму в Україні).

Інформаційною базою дослідження стали навчальні посібники вітчизняних та зарубіжних авторів, матеріали періодичних видань, присвячені дослідженню розвитку екстремального туризму в Україні, дані з мережі Інтернет.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

1.1 Поняття туризму і його складові

Розробкою понятійного апарату та методологічних питань, що стосуються визначення поняття «туризм», вчені почали займатися з 70-80-х рр. минулого століття. Таким чином, з того часу, як у вітчизняних, так і у зарубіжних працях накопичився значний науковий доробок, присвячений цим питанням. Разом з тим, науково-понятійний апарат, який використовується в дослідженнях поняття «туризм», характеризується відсутністю чітко визначеної системи дефініцій, а також їх багатозначністю та різноманіттям. Це пояснюється тим, що, по-перше, наукові пошуки, які ведуться у цьому напрямку, розпочалися не так давно; по-друге, вони є динамічними; по-третє, дослідження ведуться в декількох напрямках: туристична географія, економіка туризму, соціологія туризму, освіта (в рамках професійної підготовки кадрів для галузі), туристичний менеджмент та маркетинг тощо [30, с. 7].

Кожна людина в силу своїх психоемоційних особливостей відчуває потребу у відпочинку і зміні оточення. Найбільш привабливим способом зміни оточення є подорож з метою відпочинку, а, отже - туризм. Туризм необхідний для сучасної людини як спосіб відновити фізичні сили, як унікальна можливість пізнати навколишній світ, як спосіб перевірити свої сили і відчути себе повноцінним членом суспільства. Під час туристичної подорожі людина реалізує свої рекреаційні та пізнавальні потреби. Окрім того, під час подорожі туристи відновлюють свої фізичні сили, а також отримують позитивні емоції [34, с. 110].

В розвинутих країнах світу туризм – це досить прибутковий бізнес та велика різноманітність можливостей для його існування. У кожній країні є туристичні оператори, які добре спеціалізуються в цій сфері. В Європі людині легше оцінити складність маршрутів, насиченість і тривалість подорожі, тому

що мережа Інтернет сповнена інформації про доступність міст і архітектурних пам'яток. Формування визначень поняття «туризм» відбувається одночасно із розвитком даного явища.

Так, наприклад, відомо декілька визначень одного з основних понять даного напрямку – «туризм». У залежності від мети, яку переслідує дослідник, а також від його суб'єктивного сприйняття цього явища, спектр варіювання значення поняття «туризм» є досить широким: від вживання його в розумінні галузі народного господарства, до використання для означення одного з видів природокористування, процесу відпочинку, господарської діяльності, функції пізнання навколишнього середовища тощо [1, с. 6].

До визначення поняття «туризм» вчені одностайні в тому, що воно пов'язане з відтворенням фізичних, психічних, духовних, інтелектуальних сил людини, яке відбувається в процесі оздоровчої, пізнавальної, спортивної, культурно-розважальної діяльності, що займає частину вільного часу. Проте є суттєві суперечності у виборі області, що відповідає родовій ознаці поняття, яке визначається.

Так, Беспала О.А. визначає туризм як «сукупність явищ і відносин, що виникають в процесі використання людиною вільного часу» [3, с. 8], Ткаченко Т.І. – як «сам процес відтворення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини» [35, с. 11], Жан Г.Б. – як «усі форми дозвілля» [43, с. 4].

Протиріччя є і у визначенні локалізації туризму. Наприклад, Поступна Н.О. визначає туризм як «усі форми дозвілля людини в закритих приміщеннях, відкритому просторі і урбанізованому середовищі» [32, с. 19]. Протилежною є думка Мельниченко О.А., який стверджує, що туризм відбувається «... на спеціалізованих територіях, розташованих поза населеним пунктом, який є місцем їх постійного проживання» [24, с. 13].

Зрозуміло, що повністю уникнути багатозначності такого місткого поняття як «туризм» не вдасться, але, слід уникати його перекриття з поняттями «туристичне господарство», «туристична діяльність», «туристичний ефект» та іншими. Тож надалі в роботі під поняттям «туризм» буде розумітися

одна з форм дозвілля, суспільне явище, пов'язане з відтворенням і розвитком фізичних, психічних, духовних та інтелектуальних сил людини, що відбувається в місцях, які можуть бути використані для цих цілей як в межах населеного пункту, що є місцем проживання відпочиваючих, так і поза ним.

Туризм реалізується у процесі туристичної діяльності. Рушійною силою цього процесу є потреба людини – ставлення до соціально-економічного середовища її життєдіяльності, яке проявляється у відчутті нестачі умов для відтворення і розвитку її сил, витрачених в процесі праці, а також розваг і отримання нових вражень та прагненні його задовольнити. Безумовно, необхідність зняття фізичної втоми належить до основних фізіологічних потреб людини, притаманних їй впродовж усього її життя. Проте, потреба у туризмі стає економічною категорією лише тоді, коли для її задоволення людина прагне звертатися до інших суб'єктів, котрі можуть її забезпечити або мають різноманітні ресурси, необхідні для цього [4, с. 38].

Це і визначає учасників туристичної діяльності, якими є туристичні агентства, (суб'єкти, що надають туристичні послуги), а також туристичні оператори (суб'єкти, що регулюють відносини між першими двома суб'єктами). Отже, в широкому розумінні поняття «туризм» – це пересування людей у вільний час з метою відпочинку, необхідного для відновлення фізичних і душевних сил. Для багатьох країн світу цей вид туризму є найбільш поширеним і масовим способом відпочинку [10, с. 25].

Брича В.Я. у своєму підручнику «Організація туризму» виділяє наступні види туризму (рис. 1.1) :

- лікувально-оздоровчий;
- екологічний;
- екстремальний;
- для осіб похилого віку;
- сімейний;
- культурно-пізнавальний (або історично – краєзнавчий);
- самодіяльний.

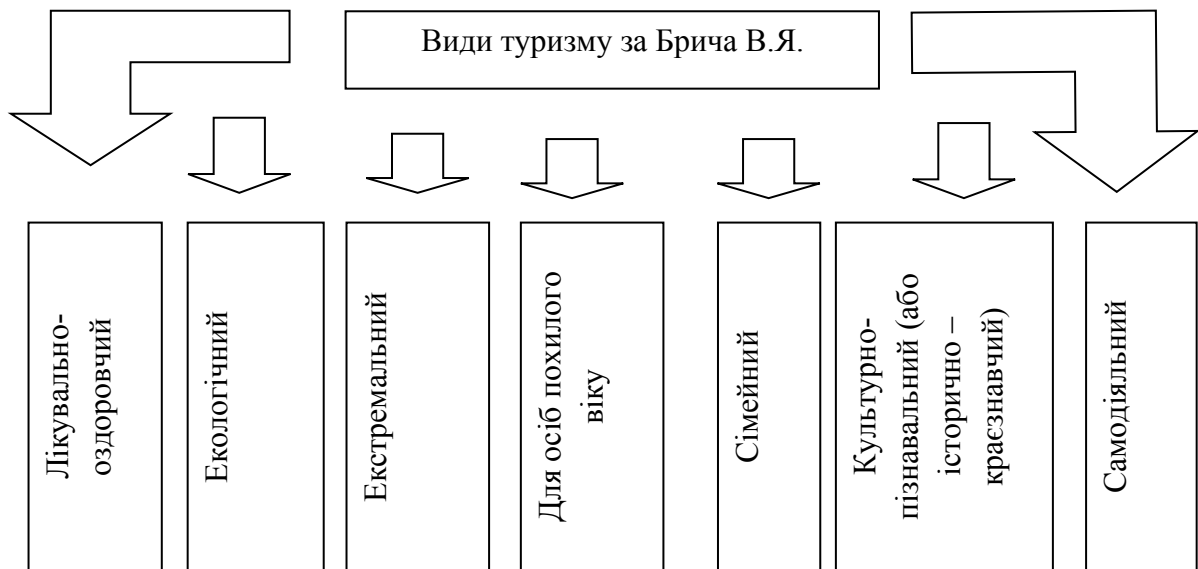

Рис. 1.1. Види туризму за Брича В.Я.

*Джерело: складено на основі [30, с. 15]

Туризм, як важливе соціальне явище сучасності, активно впливає на життєдіяльність людей і в той же час залежить від них. Тож він здійснює позитивний вплив на розвиток суспільства та має значення [34, с. 110]:

- політичне – як фактор миру та співдружності;
- економічне – як джерело одержання прибутків, надходження коштів, збільшення валового національного продукту, стимул розвитку суміжних галузей господарства, створення робочих місць, перебудови економіки;
- культурно-виховне – як один із засобів піднесення культурного рівня людини та суспільства в цілому, духовного збагачення, збереження історичної пам'яті народу, його культурного спадку;
- соціально-демографічне – як фактор оздоровлення суспільства для продовження активного життя людини тощо.

Сучасний туризм різноманітний. Фокін С.П. розрізняє плановий і самодіяльний туризм. Плановий туризм – це тури і подорожі за путівками, організовані установами, які забезпечують транспорт, житло, харчування, екскурсійне обслуговування. Самодіяльний туризм надає туристу більше самостійності у виборі маршруту, організації харчування, розміщення, екскурсій.

Крім того, Крачило Н.П. класифікує туризм наступним чином (рис. 1.2):

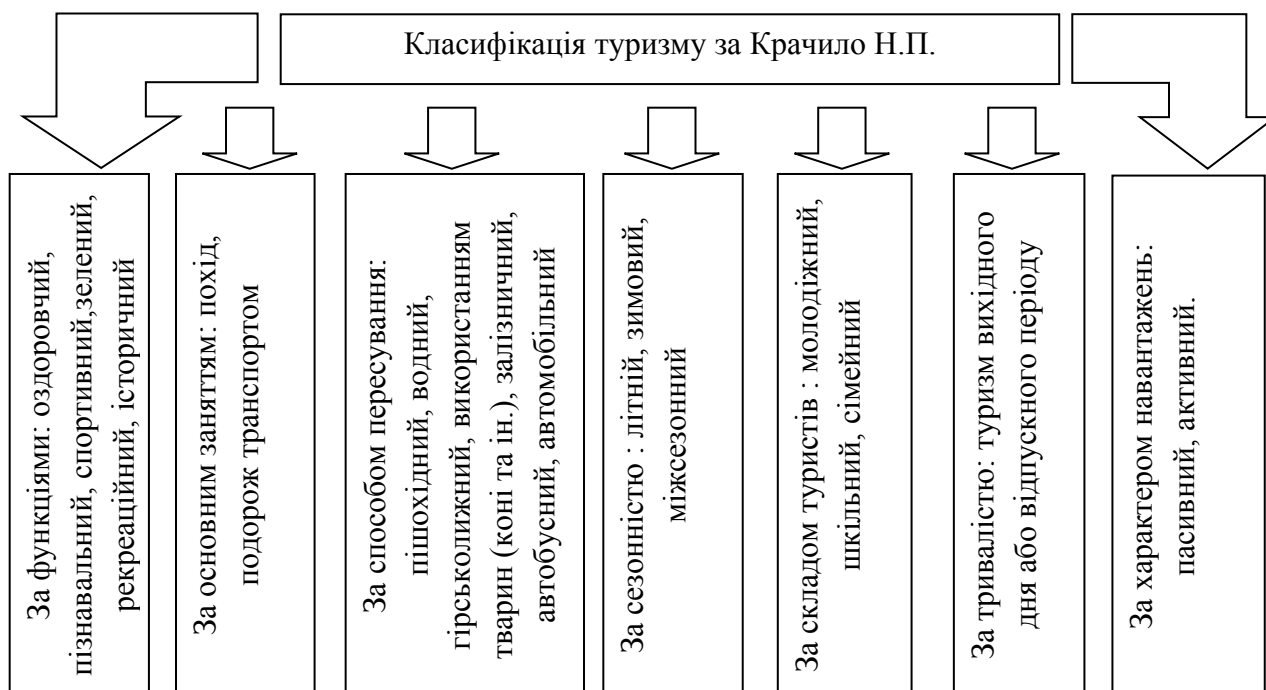

Рис. 1.2. Класифікація туризму за Крачило Н.П.

*Джерело: складено на основі [17, с. 16]

Так, можна узагальнити види туризму:

- за функціями – оздоровчий, пізнавальний, спортивний, історичний, зелений, рекреаційний;
- за основним заняттям – похід, подорож транспортом;
- за способом пересування – пішохідний, водний, гірськолижний, використанням тварин (коні, ішаки тощо), залізничний, автобусний, автомобільний;
- за сезонністю – літній, зимовий, міжсезонний;
- за складом туристів – молодіжний, шкільний, сімейний;
- за тривалістю: туризм вихідного дня або відпускового періоду;
- за характером навантажень – пасивний, активний (екстремальний).

На жаль, галузь туризму в Україні являє собою істотний до кінця невикористаний національний ресурс, який повинен перетворитися в серйозне джерело оздоровлення суспільства та спосіб залучення додаткових інвестицій у економіку країни [3, с. 2].

Розглянемо основні складові туризму [28, с. 12]:

- турист - особа, яка подорожує з різною (не забороненою законом країни перебування) метою на термін від 24 годин до шести місяців без здійснення будь - якої оплачуваної діяльності та з зобов'язанням залишити країну або місце перебування у зазначений термін;
- туристичні ресурси - природно - кліматичні, оздоровчі, історико - культурні, пізнавальні та соціально - побутові ресурси відповідного туристичного регіону, які задовольняють різноманітні потреби туриста;
- суб'єкти туристичної діяльності – юридичні та фізичні особи, що зареєстровані у встановленому чинним законодавством України порядку і мають ліцензію на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг;
- туристична індустрія - сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, заклади харчування, транспорту тощо), мета яких є забезпечення прийому, обслуговування та перевезення туристів;
- туристичні послуги - послуги суб'єктів туристичної діяльності щодо розміщення, харчування, транспортного, інформаційно - рекламного обслуговування, а також послуги закладів культури, спорту, розваг тощо, які задовольняють потреби туристів;
- туристичний продукт - комплекс туристичних послуг, які задовольняють потреби туриста під час його подорожі;
- туристський ваучер (путівка) - документ, що підтверджує статус особи або групи осіб як туристів, оплату послуг чи її гарантію і є підставою для отримання туристом або групою туристів туристичних послуг;
- тур - туристична подорож за визначеним туристичним маршрутом у конкретні термін, що забезпечується комплексом туристичних послуг (бронювання, розміщення, харчування, транспорт, рекреація, екскурсії тощо);
- керівник групи туристів – особа - представник суб'єкта туристичної діяльності, яка супроводжує туристів, забезпечує виконання умов договору про

надання туристичних послуг, володіє фаховими знаннями про туристичний об'єкт, і, як правило, мовою країни перебування або загальнозрозумілою туристу мовою;

- гід (екскурсовод) - особа, яка володіє фаховою інформацією про туристичний об'єкт, а також мовою країни перебування туриста чи загальнозрозумілою туристу мовою, надає екскурсійно-інформаційні, організаційні послуги та кваліфіковану допомогу туристу в межах договору про надання туристичних послуг;

- ліцензія на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг - дозвіл, що підтверджує право його власника на здійснення відповідного виду або комплексу видів діяльності, визначених Законом України «Про туризм» та іншими нормативно – правовими актами;

- сертифікат відповідності - документ, який підтверджує якість наданих туристу туристичних послуг та їх відповідність конкретному стандарту або іншому нормативно - правовому документу.

Таким чином, туризм є складовою частиною соціального розвитку суспільства і безпосереднім чином пов'язаний з інтеграцією, що являє собою процес підготовки та результат готовності людини до виходу в суспільство, з одного боку, і готовністю суспільства прийняти людину, з іншого. Але через відсутність фінансово-економічної підтримки з боку вітчизняних державних органів багато туристичних підприємств не можуть ефективно виконувати свої функції і змушені спрямовувати основні зусилля на своє фінансове виживання. Як показує практика зарубіжних країн, максимальне використання наявного ресурсно-оздоровчого потенціалу країни і розвиток на його базі туристичної галузі є одним із найважливіших засобів підвищення економічного добробуту, інтеграції у світову економіку.

1.2 Сутність та значення екстремального туризму

Характерним явищем для багатьох країн світу сьогодні є зростання їх конкуренції у напрямку залучення більшої кількості туристів. В результаті з'являються багато нових та екзотичних форм туризму, які виступають у ролі інноваційних пропозицій - своєрідної заміни вже типових видів туристичної активності. Все це створює абсолютно новий ринок туристичної галузі, до якого залучаються більше і більше туристів. Так і виникла одна унікальна концепція, яка зростає величезними темпами та лишає позаду традиційні форми відпочинку для так званої «людини подорожуючої». Назва цієї концепції – екстремальний туризм [6, с. 10].

Екстремальний туризм нині - найперспективніший напрямок сучасної сфери відпочинку і розваг на початку третього тисячоліття. Пояснити це можна тим, що багато хто з жителів планети Земля, особливо громадяни розвинених в економічному відношенні країн, знаходяться в умовах, де не вистачає «гострих вражень». Люди знищили та перемогли багатьох природних конкурентів в особі великих хижаків, частково убезпечили себе від ударів стихій природи та забезпечили собі «сидити життя», але раптом почали відчувати брак адреналіну.

Тож, через існування «кам'яних джунглів» цивілізації та гіперурбанізацію багатьох індустріально розвинених країн екстремальний туризм – найкраща умова для сучасної людини практично повністю «поєднатися» з природою. А якщо додати до цього постійне невгамовне прагнення людства отримати нові знання, зробити нові відкриття, відшукати незвідане, то можна зробити висновок, що даний вид туризму ніколи не матиме нестачі шанувальників [19, с. 10].

Екстремальний туризм часто називають шоковим туризмом. Хоча останній передбачає проведення подорожей до небезпечних місць – гірських місцевостей, джунглів, каньйонів, печер, пустель або участь у небезпечних подіях. Проте, виходячи з опрацьованої літератури, можна стверджувати, що екстремальний туризм більше ототожнюється з екстремальним видом спорту, адже головна привабливість цих двох занять - це «адреналіновий порив», який спричиняє елемент ризику [26, с. 179].

Слід зазначити, що сьогодні немає чіткого тлумачення поняття «екстремальний туризм». Тому вітчизняні та зарубіжні вчені мають власне трактування даної понятійної категорії. (Додаток А).

З Додатку А бачимо, по поняття «екстремальний туризм» можна, скоріше за все, назвати «видом туризму, що передбачає проведення різноманітних досліджень чи подорожей з можливим ризиком для життя та здоров'я, і потенційно потребує спеціальних навичок та спортивної підготовки».

Особливістю екстремального туризму є наявність екстраординарних дій, тобто меж звичного і повсякденного існування людини. Їх пов'язують зі смертельним ризиком і частими травмами. Так само можна сказати, що фізичні та емоційні можливості людини, яка займається екстремальним туризмом (екстремала), знаходяться на межі. Останній може прагнути відчути почуття свободи і адреналін, подолати страх і отримати нові емоції, а також бажає зіткнутися зі складнощами, труднощами, небезпекою і спробувати подолати їх [29, с. 461].

Екстремальний туризм з кожним днем стає популярнішим серед інших видів сучасної туристичної діяльності. Все більша кількість людей хочуть «спробувати себе» в різних важких і нестандартних життєвих ситуаціях, відчути ризик і азарт, перевірити свої сили в різних випробуваннях. Тож, суспільство починає все активніше освоювати цей прекрасний засіб одночасно добре відпочити, набратися позитивних емоцій і вражень. При цьому екстремал може ще й зміцнитися фізично.

В ході екстремального туризму туристам, передусім, пропонуються подорожі в природному середовищі в складних умовах. Вони є унікальним способом «яскраво» провести вільний час та різновидом хобі, в процесі якого відпочиваючий займається активними видами діяльності із значними фізичними зусиллями організму, роботою м'язів та всього тіла. А при боротьбі зі стресом екстремал розширює свій кругозір і приносить користь своєму здоров'ю [6, с. 9].

Багато хто з дослідників галузі туризму вважає, що екстремальний туризм – це заняття виключно для мужніх людей, які в процесі подолання труднощів мають змогу закріпити свій характер і силу волі. Беручи участь в різноманітних експедиціях чи походах, потрапляючи в важкодоступні місця землі відпочиваючі доводять, що можливості людини є невичерпними. Але варто врахувати що люди, котрі відправляються в екстремальні подорожі, повинні мати хороше здоров'я і певний досвід та знання [5, с. 19].

Разом з тим, під час екстремального туризму, як і в інших видах туристичної діяльності, існують певні ризики, пов'язані, головним чином, з [10, с. 24]:

- травмонебезпекою (коли переміщуються механізми і предмети (каменепади, сходження лавин тощо), спостерігаються несприятливі ергономічні характеристики спорядження, небезпечні атмосферні явища);
- впливом навколишнього середовища (несприятливі погодні умови - повінь, землетрус, цунамі тощо);
- пожежною безпекою;
- біологічним впливом (укуси тварин, отруйних комах, переносників інфекцій, потрапляння в людський організм ядовитих мікроорганізмів);
- психофізіологічними навантаженнями (фізичними і нервово - психічними перевантаженнями під час проходження важких, небезпечних ділянок маршруту);
- безпекою ультрафіолетового і радіаційного випромінювання, хімічного впливу, токсичного, подразливого;
- підвищеною запиленістю і загазованістю;
- специфічними факторами ризику (природні і техногенні катастрофи на маршруті, поганий технічний стан об'єктів матеріально - технічної бази туризму, низький рівень підготовки обслуговуючого персоналу, інструкторів, недостатнє інформаційне забезпечення тощо).

З огляду на це, проведення екстремальних маршрутів - багатоступенева і дуже складна процедура, яка вимагає від туриста в цьому напрямі досить

високої кваліфікації. Вона є головним елементом технології обслуговування туристів в даному випадку. Тож, при проведенні туристичних екстремальних маршрутів виробнику туристичних послуг необхідно [4, с. 37]:

- оптимально завантажити матеріальну базу туристичних об'єктів і забезпечити високу фінансову ефективність маршрутів;
- забезпечити дуже високу якість обслуговування як фактора, що визначає якість маршрутів;
- забезпечити безпеку туристів;
- дотримуватися чинного законодавства з охорони навколишнього середовища та історично-архітектурних пам'яток;
- розумно використовувати туристично-екскурсійні ресурси, які насичені, в першу чергу, змістом екстремально - туристичного, екскурсійного та культурно - масового розділів програм обслуговування;
- раціонально спеціалізуватися і кооперуватися з іншими туристичними підприємствами та організаціями, а також з суміжними торговими, транспортними та іншими відомствами і установами – інфраструктури індустрії туризму.

Варто виділити той факт, що для проведення маршрутів у сфері екстремального туризму, як виробникам туристичних послуг, так і власне відпочиваючим, необхідно потурбуватись про спеціальне спорядження, яке має наступні вимоги: мінімальна вага та об'єм, безпечна експлуатація, комфортність, міцність, легке використання, дотримання гігієни, багатофункціональність та естетичність.

Спорядження умовно є [9, с. 24]:

- приватним (речі, які необхідні кожному туристу окремо);
- груповим (речі, якими користується кожен член групи);
- спеціальним (речі, що необхідні під час виконання краєзнавчих, експедиційних завдань (ботанічних, геологічних, археологічних тощо). Це репшнури, накомарники, мотузки, карабіни тощо).

Таким чином, можна сказати, що сучасна людина звикла до стабільного способу життя і технічного прогресу, але при цьому іноді відчуває потребу екстремальних умов перебування та гострих відчуттів. Тож, активізація екстремального туризму стане одним із способів легального задоволення даної потреби, чим здобуває щороку все більшої актуальності серед жителів сучасного соціального простору. Наразі кожна людина має можливість відчути себе «героєм», подолати виклики навколишнього середовища, виокремитись за будь-яких обставин.

1.3 Види та географія екстремального туризму у світі

Різноманіття видів екстремального туризму в сучасних умовах життя просто захоплює. Так, сьогодні постійно вигадується щось нове для того, аби привабити більше туристів та просто любителів «гострого відчуття». Останні не просто змагаються з природою: переборюють гірські річки, прокладають маршрути в небезпечних печерах, підкорюють океани та моря, дізнаються про небо за допомогою різноманітних пристроїв, а, навіть, можуть злітати на декілька днів у космос [11, с. 2].

Дослідивши наукову літературу стосовно тематики дослідження, були визначені наступні категорії екстремального туризму, що існують на сьогоднішній день (рис. 1.3):

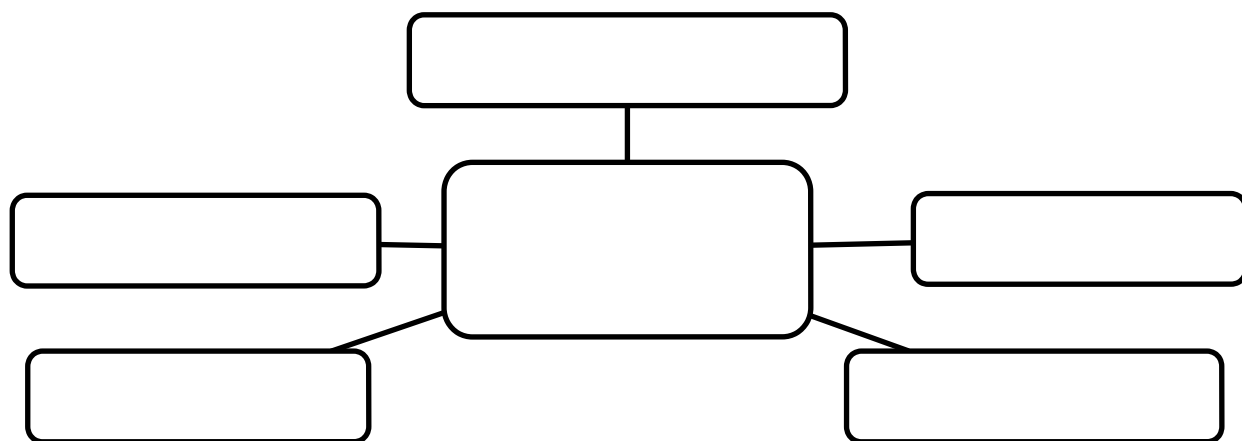

Рис. 1.3. Види екстремального туризму

*Джерело: складено на основі [2, с. 6]

Разом з тим, кожен вид екстремального туризму включає декілька напрямів. До водного екстремального туризму відносять (Додаток Б):

- дайвінг;
- вейкбординг;
- віндсерфінг;
- серфінг;
- водні лижі;
- каякінг;
- рафтинг;

Розглянемо їх детальніше.

Дайвінг вже давно став найбільш популярним способом відпочинку серед туристів різних країн. Це – занурення під воду із спеціальним спорядженням. При цьому є спортивні (метою яких є розважальна та пізнавальна діяльність, що дозволяє побачити підводний світ і вивчити морську флору та фауну) та технічні занурення (де туристу надається спеціальна техніка, що допомагає «дихати під водою» і при цьому зануритися на глибину більше 40 м).

Вейкбординг – це комбінація елементів водних лиж, сноубордингу, скейтбордингу та серфінгу. Людину, під ногами якої знаходиться коротка і широка дошка буксує катер, що набирає швидкість приблизно 30 кілометрів за годину. Коли катер пересувається, утворюються хвилі, які потім використовуються як трамплін для виконання різноманітних трюків [31, с. 34].

Водні лижі – це спосіб активного відпочинку, коли турист пересувається по поверхні води на спеціальній форми лижі, що тросом з'єднана з катером або іншим плавальним засобом. Це забезпечує поступальний рух, що допомагає «їхати по воді».

Завданням туристу у віндсерфінгу є «піймати хвилю», що йде до берега і проїхати на її гребені на плоскій вуглепластиковій дошці, що має овальну форму та жорстку поверхню для стійкості (лежачи або стоячи). Дошка

оснащена плавниками на нижній площині та невеликим вітрилом. Плавники повинні стабілізувати пересування, а вітрило коли дме вітер, надає можливість рухатися по воді.

Каякінг – це своєрідне катання на дерев'яному човні (каяк), що має три різні форми – слалом, родео та сплав. При слаломі можна маневрувати на каяку, тому турист повинен «відчувати» воду та човен. А умовах родео поєднано професійну техніку та ігрові елементи. Тут виконуються різноманітні трюки на човні, використовуючи особливості рельєфу річки. Каяк у сплаві – транспорт для самостійного походу на невеликому відрізку гірської ріки з різними складностями. Але у туриста все одно мають бути базові знання техніки слалому і родео.

Рафтинг є унікальним спуском по гірській річці, що передбачає використання каное або плотів. Рафтинг може бути як багатоденною подорожжю, так і невеликою поїздкою на один день. Під час багатоденних подорожей, туристи ознайомлюються із різноманітними куточками гір, вивчають дикі околиці, підкорюють річки тощо [12, с. 1].

До гірських видів екстремального туризму відносять (Додаток В):

- альпінізм;
- гірські лижи;
- сноуборд.

Альпінізм - галузь екстремальних відпочинків, що передбачає сходження туриста на природні та іноді штучні скелі та стіни, зокрема – на вершину гір. Акцент при цьому робиться саме на тому, що необхідно «дійти до кінця» і, як у випадку із справжніми горами, не потрапити під сніжну лавину.

Гірські лижі є предком різних форм активного відпочинку. Мета туриста в такому виді екстремального туризму - піднятися на гору та спуститися з неї на спеціальних лижах. Також без значних втрат для здоров'я і спорядження.

Сноубординг стає більш жорсткішим видом гірських лиж, де людина замість лиж використовує дошку. Процес діяльності такий же самий - потрібно

спуститися зі схилів, але одна дошка не така зручна, ніж дві лижі. Тож такий туризм є досить травматичним і небезпечним [40, с. 3].

До повітряних видів екстремального туризму можна віднести (Додаток Г):

- парашутизм;
- скайсерфінг;
- бейз-джампінг;
- дельтапланеризм;
- польоти на повітряних кулях.

Класика парашутизму – необхідно стрибнути і приземлитися у точно відведеному місці та виконати певний комплекс фігур у вільному падінні. У першій вправі відбувається ураження мішені розміром не більше за 3 см. В умовах другої – турист робить фігури у повітрі протягом години. Тому парашутизм можна вважати певною діяльністю з елементами змагання. Вони включають в себе групову, купольну акробатику та фрістайл.

При груповій акробатиці будується найбільша кількість різних фігур декількома парашутистами. Група зазвичай складається з чотирьох або восьми, але іноді дозволяється і шістнадцять осіб. Відповідна фігура оголошується заздалегідь, а тому її назва дає можливість уявити, як будуть виглядати туристи – у вигляді круга, зірки тощо. Доцільно відмітити, що за час вільного падіння чотири парашутисти можуть побудувати до тридцяти фігур.

Купольна акробатика є більш унікальною, адже потребує побудови різних формацій з куполів вже розкритих парашутів. Коли виконуються фігури, то парашути одних туристів повинні контактувати із парашутами інших. Тож часто спостерігаються так звані «завали куполів». Після того, як фігуру побудовано, парашутисти відокремлюються один від одного і роблять посадку, яка є дещо складною і небезпечною частиною вправи: якщо купола парашутів зачепилися один за одного, виникає загроза того, що замки відчеплення не допоможуть. Розкривати запасний парашут в такій ситуації є небезпечно [33, с. 14].

Фрістайл - порівняно молодий вид парашутизму, який виник останні десять років тому. Це показ різних фігур у вільному падінні. При цьому головними вважаються краса і складність елементів, виконаних парашутистом, а також майстерність повітряного оператора, який знімає в повітрі.

Скайсерфінг передбачає стрибки туриста з лижею для того, щоб він мав змогу виконати різні фігури у вільному падінні. Аеродинаміка лижника сильно відрізняється від простого вільного падіння, тому даний вид екстремального туризму вважаються практично видом спорту.

Для заняття бейз-джампінгом знадобиться як літак, так і звичайний ліфт. Найчастіше - руки, ноги та альпіністське спорядження. Особа має забиратися на дах будь-якого будинку (хмарочоса) вежу, гору або скелю і стрибнути вниз.

Польоти на повітряних кулях (аеростаті). Цей літальний апарат є дуже легким, а для його польоту необхідною стає підйомна сила повітроплавального газу чи нагрітого повітря. Повітряна куля - це заповнена газом оболонка та прикріплений до неї кошик чи причепна кабіна. В неї відсутній двигун для самостійного горизонтального руху в повітрі. Все залежить від вітру. Залежно від наповнення є монгольф'єри (кулі, які наповнюються нагрітим повітрям), шарл'єри (наповнюються легким газом – воднем або гелієм) та роз'єри (використовують одночасно газ і повітря, розміщені в окремих оболонках).

Дельтапланеризм – це політ на стійких, міцних літальних апаратах, рух яких може бути обмежений лише погодними умовами і досвідченістю самого пілота [23, с. 3].

Наземними видами екстремального туризму є (Додаток Д):

- маунтінгбайкінг;
- спелестологія;
- Х-гонки.

Маунтінгбайкінг - досить дорогий тип екстремального туризму, що передбачає освоєння на гірському велосипеді складних трасах.

Спелестологія передбачає «вивчення печер та порожнин штучного походження» і надає можливість туристу пройти там, де не було людської ноги:

у підземних храмах, катакомбах, шахтах тощо. Потрібно бути досить підготовленим в фізичному, технічному та психологічному аспектах.

Х-гонки – це унікальне шоу, де екстремальні туристи мають настільки добру фізичну підготовку, що пролізають швидко по скелі, скачуть на коні, сплаваються на каяку або плоту по порогах, мчать по горах на велосипеді і спускаються по мотузках під водоспадом. Такий вид туризму передбачає об'єднання в команди і їх якнайшвидшого проходження дистанції в 3-4 сотні кілометрів, використовуючи лише власні навички [11, с. 5].

До екзотичних видів екстремального туризму відносять (Додаток Е) [15, с. 39]:

- космічний туризм (досі знаходиться на стадії розробки, адже його ключова мета - це подорож на орбіту Землі, перш за все, з рекреаційною ціллю. Варто зазначити, що на сьогодні концепції космічних польотів правильніше було б назвати суборбітальними);

- кайтсерфінг (коли людина стоїть на дошці і розганяється за допомогою повітряного змія, мотузку від якого тримає в руках. Головним при цьому є вітер. Займатися кайтсерфінгом можна в горах, на рівнинній місцевості, на плоских або горбистих полях. Але особливий адреналін отримують тоді, коли катаються на дошці по водоймах, що покриті крижаною кіркою і заповнені снігом. Кайт дозволяє розвивати швидкість, яка перевищує швидкість вітру більш ніж в два рази);

- джайлоо (передбачає життя в умовах первісного племені з усіма принадами кочового побуту. Тут людина може познайомитися та контактувати з етнічними народами на екзотичних територіях. Прикладами таких турів вважаються Аборигенський тур в Австралії або тур до племені Даяків у дощові ліси Калімантану);

- поїздка у Чорнобиль (передбачає подорож по Прип'яті та іншим зонам Чорнобильської області, де відбулася багато років аварія на атомній станції. Радіація в тих місцях залишилася і досі. Туристи намагаються

потрапити туди в бажанні отримати гострі відчуття у спеціальних костюмах у супроводі фахівців з дозиметрами);

- похід в джунглі (людина буквально вписується в природу і при цьому виявляється відрізаною від цивілізованого світу. Такий спосіб відпочинку є подорожжю або експедицією, яка розгортається навколо окремого регіону, окремої культури або діяльності в умовах джунглів);

- сафарі (ознайомлення туристів із просторами національних парків на обладнаних джипах. Ці поїздки можуть тривати від трьох днів до двох тижнів і довше. В день можна робити кілька вилазок, оскільки у кожної тварини свій розпорядок дня. У деяких парках спостерігаються місця для того, аби можна було спостерігати за тваринами вночі. Сафарі є й гірською прогулянкою, де спілкуються з племенами, спостерігають за тваринами, проводять оздоровчі процедури тощо);

- військовий туризм (цільовою аудиторією такого туризму є, передусім, офісні працівники, а також жителі великих міст, що потребують активного відпочинку. Вони можуть потрапити у військові частини і постріляти зі спеціальної зброї, прокататися на військовій техніці, пройти «курс молодого бійця» чи «школи виживання». Окремо виділяють також екскурсії на військові об'єкти та аеродроми, стрибки з парашутом);

- воєнний туризм (подорож до місць воєнних дій, що передбачає рекреаційну, історичну, фактичну діяльності (у даному контексті - вивчити низку фактів, які пов'язані з певними воєнними діями);

- тюремний туризм (відвідування колишніх і діючих місць позбавлення волі, де є можливість скуштувати «тюремну їжу», надіти наручники тощо);

- тури з пошуку скарбів (коли туристи оглядають відомі підводні скарби і старожитності, загиблі кораблі. При цьому дозволяється лише огляд, але не власне переміщення або підйом підводних скарбів і предметів. Є професійні експедиції в пошуках скарбів і аматорські - пригодницькі,

розважального характеру - помити золотий пісок у відходах золоторудного виробництва, знайти дорогоцінні камені);

- пригодницькі подорожі (відвідуються екзотичні місця, вулкани, острови, водоспади тощо. Це і тури до екологічно чистих природних резервацій, пов'язані з незвичайними подорожами, нетрадиційними транспортними засобами. Є ризик серйозних фізичних навантажень, що вимагає сміливості і умінь);

- катастрофічний туризм (подорож з метою побачити своїми очима появу якоїсь природної катастрофи. Сюди можна віднести і тури до місць землетрусів, повеней, вивержень вулканів, техногенних катастроф, затонулих кораблів).

Виходячи з вищевказаного, можна говорити про те, що екстремальний туризм сьогодні має досить різноманітні форми й напрямки, які групуються між собою відповідно до місця заняття.

За даними аналітиків, індустрія туризму складає нині більше 10% прибутку світової економіки. Такі ж процеси розвитку спостерігаються у різних видах туризму, в тому числі й екстремальному. Його географія розширюється, створюються його нові центри з новими атракціями. Серед сучасних центрів екстремального туризму, можна виділити три регіони: Північну Америку, Південну Америку та Європу. А за майбутніми прогнозами до цих регіонів впродовж п'яти років може приєднатись і Азія [17, с. 18].

Сучасна географія ринку сучасних туристичних регіонів має не однорідний поділ. Оскільки крім трьох вказаних вище регіонів експонентний розвиток спостерігається в інших частинах світу. Кожна з країн має свій, 44 притаманний лише їй колорит та можливості для проведення різних видів екстремального туризму, а й більшість із них є свого роду центрами розвитку специфічних підвидів екстремального туризму. Сьогодні, можна виділити декілька лідируючих країн, яким віддають більшу перевагу туристи для проведення свого пригодницького відпочинку (табл. 1.1):

Таблиця 1.1 - Країни – лідери у напрямку екстремального туризму у 2020 році

Країна	Частка світового туристичного ринку в напрямку екстремального туризму, %
Китай	8,6
США	6,4
Франція	5,8
Іспанія	4,4
Гонконг	3,7
Італія	3,3
Великобританія	3,3
Мексика	3,1
Росія	2,9
Чехія	2,7

*Джерело: складено на основі [45, с. 6]

Як бачимо, до трійки лідерів входить Китай, США та Франція. Це країни, що мають досить позитивні тенденції в розрізі демографічних змін, матеріального та соціального станів населення, високий рівень освіти, тривалі відпустки, велику професійна зайнятість тощо. Подальший розвиток демократії в зазначених вище державах з табл. 1.1, політична стабільність та грамотне визначення пріоритетних напрямків економічного розвитку забезпечує їм функціонування високоприбуткової екстремальної туристичної підгалузі, яка задовольняє потреби внутрішнього та міжнародного туризму, з урахуванням природно-кліматичного, рекреаційного, соціально-економічного та історико-культурного потенціалу перелічених країн, їх національних особливостей.

І ще, можна виділити ще такі регіони, в яких в майбутньому мають усі шанси для активізації екстремального туризму (табл. 1.2):

Таблиця 1.2 - Регіони, де є перспектива розвитку екстремального туризму

Регіон	Країни
Східна Азія та Тихоокеанський регіон	Нова Зеландія, Австралія, Японія, Південна Корея, Філіппінські острови
Східна Європа та Центральна	Хорватія, Туреччина, Вірменія, Казахстан,

Азія	Киргизстан
Латинська Америка та Карибський регіон	Чилі, Коста-Ріка, Уругвай, Домініканська Республіка, Барбадоські острови
Центральний Схід та Північна Африка	Ізраїль, Йордан, Об'єднані Арабські Емірати, Катар, Саудівська Аравія.
Південна Азія	Бутан, Непал, Шрі-Ланка, Індія, Пакистан
Африканські країни південніше Сахари	Ботсвана, Республіка Савана, Руанда, Замбія, Південна Африка
Європа і Північна Америка	Ісландія, Німеччина, Норвегія, Швейцарія, Канада.

*Джерело: складено на основі [44, с. 6]

Таким чином, можна зробити висновок про те, що екстремальний туризм займає одне з головних місць у використанні країнами світу власних природних ресурсів та в здійсненні активного впливу на їх стан. Тому важливим стає подальший розвиток даного виду туристичної діяльності та відповідність його міжнародним соціально-екологічним стратегіям, що повинні зберігати та розширювати рекреаційно-туристичні ресурси для майбутніх поколінь.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ УКРАЇНИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ ПРИ ЕКСТРЕМАЛЬНОМУ ТУРИЗМУ

2.1 Головні напрями екстремального туризму в Україні

Екстремальний туризм в Україні сьогодні тільки починає активно розвиватися за умов її вдалого географічного та політичного розташування, сприятливого клімату, різноманітного рельєфу, унікального поєднання природно - рекреаційних ресурсів, розгалуження баз відпочинку, чималої кількості дестинацій для активного дозвілля тощо. Проте, навіть зазначені переваги не використовуються у повному обсязі, а галузь екстремального туризму залишається недофінансованою, адже є багато питань, які залишено поза увагою, а наслідки фінансово-економічної кризи, складних політичних подій не дають вивести країну на конкурентоспроможний рівень за туристичною галуззю [24, с. 6].

Кризові події минулого року через поширення пандемії Covid – 19 призвели до того, що український туризм втратив свою привабливість в розрізі екстремального напрямку, оскільки у потенційних туристів він став асоціюватися із небезпекою на тлі систематичного негативного інформаційного фону навколо неї. Баланс в'їзного та виїзного туризму порушився, що безпосередньо відобразилась і на позиції України в структурі туристичного ринку екстремальних послуг [20, с. 2].

Станом на 2021 рік в Україні взагалі не можна знайти зведені статистичні дані у сфері екстремального туризму. Тож, в подальшому доцільно опиратися на дані мобільних операторів, туристичних агентств та пошукових запитів у мережі Інтернет. В перспективі планується створення єдиного туристичного реєстру та проведення дослідження для визначення кількості туристів, що віддають перевагу активному відпочинку.

Розглянемо показники розподілу туристів, яким надано послуги з екстремального туризму суб'єктами туристичної діяльності в Україні за 2017 – 2019 рр. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 - Показники розподілу туристів, яким надано послуги з екстремального туризму українськими суб'єктами туристичної діяльності за 2017 – 2019 рр.

Роки	Кількість туристів, яка скористалась послугами суб'єктів індустрії туризму в напрямку екстремального туризму, ос.	у тому числі, ос.	
		іноземні туристи	вітчизняні туристи
2017	30653	12086	18567
2018	33695	15091	18604
2019	45793	22543	23250

*Джерело: складено на основі [27, с. 94]

З даних табл. 2.1 бачимо, що в останні роки екстремальний туризм набрав популярності серед іноземних туристів. Якщо у 2017 – 2018 рр. загальна кількість іноземних громадян, які відвідали Україну для ознайомлення із екстремальним способом дозвілля становила 12086 осіб та 15091 осіб відповідно, то у 2019 році їх було вже 22543 осіб. Громадянам України також подобається даний вид туризму, адже у 2019 році 23250 вітчизняних туристів активно відпочивали проти 18567 осіб та 18604 особи у 2017 – 2018 рр. відповідно.

Тож, можна стверджувати, що Україна має майже безмежні можливості для того, аби якісно організувати активний й екстремальний відпочинок. Нині екстремальні розваги стали новою конкурентною перевагою для будь-якого туристичного місця або маршруту. Українська індустрія туризму володіє багатьма варіантами для розвитку таких напрямків, однак на сучасному етапі вони знаходяться, переважно, в стані «перспективних розробок».

Суспільство сьогодні спостерігає найважливішу трансформацію нашого часу – діджиталізацію сучасного простору. Разом із розгортанням цього явища життя людей повинно спроститися, а бізнес стати більш прозорим та

ефективним. Перехід на цифрові технології дозволить величезному обсягу інформації легко переводитися до структурованої системи даних, що полегшить роботу багатьох суб'єктів підприємницької діяльності, в тому числі і туристичного бізнесу [1, с. 7]. Урядом вже створено інтерактивну мапу України, де позначені найбільш екстремальні місця для туристичної діяльності (Додаток Є).

Тож, туристам, які люблять зазначений вид дозвілля, нині досить легко та просто знайти відповідне місце для отримання адреналіну. Іноземним відпочиваючим така мапа також дозволяє вільно орієнтуватися в українському екстремальному просторі.

Розглянемо детальніше види екстремального туризму, які зараз є найбільш популярними в Україні.

Польоти на повітряних кулях - надзвичайно романтичний і видовищний, одночасно не пов'язаний з серйозним ризиком для життя та здоров'я людей вид екстремального відпочинку. Проте, Україна поки що може лише позаздрити іншими країнам світу, де повітроплавання вже приносить чималі доходи як суб'єктам туристичного бізнесу, так і економіці даних держав. До вітчизняних виробників туристичних послуг тільки починає приходити усвідомлення можливості вкладень певних початкових інвестицій для того, щоб забезпечити якісні організаційні умови розвитку польотам на повітряних кулях. Наведемо середні показники цін на такі польоти (Додаток Ж).

З Додатку Ж бачимо, що повітроплавання - досить витратне і коштовне заняття, як і майже всі види екстремального туризму України. Але необхідно враховувати й те, що одна повітряна куля коштує у середньому 30 тис. дол., а вартість оболонки (яка в середньому розрахована на 300 годин польотів) займає половину цієї суми. Тобто, якщо політ буде тривати хоча б дві години, тоді можна амортизувати 100 дол. вартості оболонки. Собівартість двогодинного польоту на повітряній кулі в Україні становить приблизно 280 дол. На сьогодні цю послугу можна придбати в середньому за 3500 грн. за одну людину (125 дол.). Пріоритетними напрямками розвитку даного бізнесу можна вважати два

напрямки: туристичний й рекламний. На даний момент головні дивіденди є можливість саме від останнього [31, с. 8].

Стрибки з парашутом є ще одним із різновидів відпочинку екстремальних туристів. Парашутний бізнес так само, як і повітроплавання, нині тільки починає розвиватися в Україні. Однак для здійснення стрибка з парашутом, туристу необхідно витримати ряд умов: його здоров'я повинно бути в доброму стані (не допускаються до стрибків особи, що мають слабку серцево-судинну систему) і він повинен отримати інструктаж від тренера-професіонала, а також інформацію щодо правил поведінки і можливих ускладнень при приземленні [37, с. 12].

Привабливість пропозиції такої послуги в Україні зростає все більше внаслідок того, що вітчизняні ціни є досить конкурентними в порівнянні із західноєвропейськими країнами (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 - Порівняльна характеристика цін на стрибки з парашутом в Україні та світі

Країна	Вартість стрибка, грн.
Україна	1250 - 4200
Польща	2200 - 6300
Словаччина	2400 - 7100
США	4300 - 12000
Гонконг	7500 - 19000
Франція	4400 - 23000
Іспанія	6700 - 26000

*Джерело: складено автором

Основними напрямками розвитку українського парашутного туризму станом на 2021 рік вважаються стрибки для спортсменів і для аматорів (туристів). Більша частина прибутку від експлуатації місця для парашутизму (дропзони) надходить саме від стрибків для починаючих парашутистів - так званого «тандему» (з допомогою інструктора) та стрибків з можливістю відео-зйомки.

Варто зазначити й той факт, що головна проблема українського парашутизму полягає в тому, що він, як і польоти на кулях, є найдорожчим видом екстремального туризму. Вартість парашутної системи складає приблизно 5 тис. дол. (без вартості екіпірування для парашутиста). Крім того, спостерігається брак кваліфікованих кадрів (інструкторів та пілотів), а також потужностей (літаків, невеликих аеродромів і полів для приземлення). Тому активізація даного виду туризму в Україні поки що «стоїть під знаком питання» [35, с. 44].

Сплави по ріках в Україні мають перспективу розвитку через те, що стали нині актуальними у розрізі надання туристичних послуг поряд із гірськолижними чи повітряними видами екстриму. Туристи за допомогою спеціальних плавзасобів (рафтів, каяків, байдарок, катамаранів) мають змогу «підкорити» густу мережу вітчизняних рік, річкових спусків тощо. Західна туристична культура в останні роки річковий сплав почала ототожнювати з поняттям «рафтинг», але він є лише різновидом сплаву, здійснюваного на надувних човнах.

Станом на 2021 рік по всій території України є різноманітні центри та клуби, які організують кількадевні сплави по річкам України. Виділимо найбільш відомі з них та види екстремальних туристичних послуг, що вони пропонують іноземним та вітчизняним туристам (табл. 2.3).

З кожним роком спостерігається поява нових маршрутів сплавів. Але, незважаючи на цю тенденцію, природний потенціал для такого екстриму використовується далеко не на повну потужність [30, с. 49].

Таблиця 2.3 - Найбільш популярні види річкових сплавів у 2021 році

Назва	Послуги, що пропонує
«Дикий Тур»	рафтинг і сплави як на території України
«4 сторони»	сплави різного рівня підготовки, тимблдинги
Львівський центр рафтингу	сплави і рафтинг по рікам Чорний Черемош, Південний Буг, Стрий, Дністр (під Львовом)
«SUP Kayak Club 4 Storony»	орендує каяки, байдарки, каное та SUP-борди у Києві. Організація прогулянок Дніпром на різних

	плавзасобах.
Київський клуб каякінгу «Kyivkayaks»	каякінг-тури по всій Україні, а також в інших країнах (Португалії, Польщі, Уганді тощо). Проведення тренувань з каякінгу для дорослих і дітей
«Тоувoclub»	сплави і рафтинг по Дніпру, Дністру, Південному Бугу, Збручу, Синюхі і Чорному Черемошу
Туристичний клуб «Манівці»	сплави на байдарках, катамаранах і каяках Дністром, Південним Бугом, Чорним Черемошем.
«Мигія Рафтинг Тур»	рафтинг і водні походи річкою Південний Буг. Організація рафтинг-табору, активного корпоративного відпочинку і тимблдингів

*Джерело: складено автором

Також в Україні є багато потенційних місць для розвитку й інших видів екстремального туризму (табл. 2.4). Хоча вони, в порівнянні з іноземними країнами світу, тільки починають «набирати свою аудиторію», але вже досить багато туристів неодноразово скористалися послугами суб'єктів туристичної діяльності та повернулись до «улюбленого» екстремального відпочинку ще раз, а деякі – й разом із родиною, друзями, однодумцями.

Таблиця 2.4 - Різновиди екстремальних турів в Україні та суб'єкти туристичної діяльності, що їх пропонують станом на 2021 рік

Вид екстремального туризму	Основні суб'єкти туристичної діяльності, що надають такі послуги в Україні
Парапланеризм	Парапланерний клуб «Аеро» (Київ), Екстрим – клуб «SKY CLUB» (Київ), Парапланерний клуб «Air» (Київ), Клуб пара планеристів (Суми), Дельтапланерний клуб (Харків), Парашутний центр (Ужгород)
Політ на гелікоптері	«Польоти в небо» (Київ), «Польоти. укр.» (Київ)
Скелелазання та альпінізм	Скеледром «Джива» (Київ), Клуб «Вертикаль» (Київ), Скалодром UP! (Київ), Гірський клуб «Вікінг - екстрім» (Івано - Франківськ), Альп – клуб «Мотор» (Запоріжжя), Школа альпінізму і скелелазіння (Полтава), «Не межа» (Карпати),
Роуп – джампінг, бандж -	Мережа клубів «Rope – jumping» (Камянець –Подільський, Одеса, Запоріжжя, Крим), «Extremegroup» (Харків, Одеса, Дніпропетровськ), «Go – jump» (Київ)

джампінг	
Кайтинг	Кайт – школа «Лавина та Боги вітру» (Київ), Кайт-клуб Windrider (Одеса), кайт – школи «Kitecity» та «Adrenalin» (Одеса)
Віндсерфінг	Віндсерфінг клуб «FunSurf» (Київ), Board Club (Харків), Віндсерфінг – центр «WSBS» (Одеса)
Дайвінг	Дайв – клуб «Наутилус» (Київ), Клуб підводників «Мурена» (Київ), «Підводний світ» (Київ), «Команда ЕКС» (Київ), «Медуза» (Київ), «AquaSpace» (Суми), Дитячий клуб дайвінгу «Дельта» (Харків).
Продовження табл. 2.4	
Х-гонки	Клуб «Екстремал» (Закарпаття), центр «Speed» (Ужгород), «Дестроер»(Мигія)
маунтінг - байкінг	Уся територія України

*Джерело: складено на основі [12, с. 1]

Не менш екстремальним видом туристичної діяльності, що набирає популярність в Україні, стають подорожі туристів до покинутих промислових об'єктів, особливо до Чорнобильської зони. За останні роки кількість туристів, що скористалися можливістю відчувати на собі такий спосіб екстриму зростає (Додаток 3). Звичайно, організація такого дозвілля у Чорнобилі є набагато складнішою, ніж просто проведення екскурсії у будь-якому іншому українському місті або регіоні. Зокрема, відпочиваючим необхідно отримати безліч дозвільних документів, оскільки це все-таки місце обмеженого допуску і переміщення.

Туристам надається можливість відвідати «найгарячіші зони» Чорнобиля – потрапити всередину станції, де відбулася аварія, сфотографувати залишки секретного радянського радару «Дуга-1», власними очима побачити місто-привид Прип'ять та військове містечко Чорнобиль-2, покинуті села та інші локації. Доза опромінення, яку отримують протягом одного дня у зоні відчуження, не перевищує дози, що отримується за 1-2 години польоту у літаку. А спеціально встановлені маршрути перевірили дозиметристи на державному рівні, тому рівні радіації на них не перевищують дозволених норм. Тож

відпочиваючий, дотримуючись усіх правил відвідування не зашкодить своєму здоров'ю [13, с. 88].

Станом на 2021 рік визначено 10 найпопулярніших напрямків українського екстремального туризму (Додаток І). З кожним роком вони розширюють свою цільову аудиторію і набувають все більше прихильників.

Отже, нами охарактеризовано найбільш поширені види екстремального туризму, які користуються попитом та які можна успішно розвивати на території України. Пріоритетним завданням українського уряду стане те, аби зробити його максимально безпечним для туристів - екстремалів і не допустити безконтрольного використання і знищення природних туристичних ресурсів в контексті активного дозвілля.

Якщо такий підхід буде належним і грамотно реалізовуватиметься, тоді розвиток екстремального туризму збільшить частку внутрішнього туризму, а правильна маркетингова політика та якісна організація рекламної діяльності допоможе й зовнішньому ринку – збільшить вагу міжнародного туризму. Все це забезпечить збільшення прибутків у бюджеті України та популяризує її на світовому ринку туристичних послуг.

2.2 Аналіз туристичних ресурсів в умовах екстремального туризму

Україна – це держава, що розташована у Центральній та, частково у Східній Європі. Її має різноманітний рельєф та різноманітні кліматичні умови. Україна з півночі захищена Карпатським хребтом, півдня – водними просторами Чорного моря. Майже третину території займають гори, решту - низовина. Тут також знаходиться найвища точка – гора Говерла (2061 м). Територією України протікає більш ніж 3000 потоків і річок, в основному низинних. У гірських районах протягом року випадає 1400, у нижній частині – 500-600 мм опадів, що зумовлює достатню зволоженість. Перераховані фактори формують помірно-континентальний клімат, створюють цінний туристично - рекреаційний потенціал України в розрізі екстремального туризму [17, с. 9].

Сприятливим фактором для розвитку українського екстриму є також забезпеченість території лісовими, біологічними та сприятливими кліматичними ресурсами. Влітку середня температура становить плюс 33 °С, взимку – мінус 25 °С. Понад 2/3 земельних площ України займають гірські хребти та гори, що сприяє розвитку гірськолижного туризму. Гірські схили є придатними для облаштування гірськолижних трас за найвищими світовими стандартами [37, с. 8].

Тож, можна говорити про те, що Україна зі своїм ресурсним потенціалом - це країна майже безмежних можливостей для організації екстремального дозвілля. Екстремальні розваги стають новою конкурентною перевагою для будь-якого туристичного місця або маршруту України. Сьогодні є багато варіантів для розвитку таких напрямків, однак поки що вони знаходяться, переважно, в стані перспективних розробок.

Українськими дестинаціями екстремального туризму можна назвати як Українські Карпати та Передкарпаття, так і деякі більш незвичайні місця: Чорнобильська зона відчуження, Одеські катакомби, військові бункери, історичні фортифікаційні споруди, гарячі точки збройних конфліктів та ще багато іншого. Усі вони мають різний ступінь екстриму, але при тому є бажаними об'єктами для відвідин багатьма туристами [44, с. 5].

В ході опрацювання наукової літератури та даних з мережі Інтернет, виділимо туристичні території України, придатні для активного туризму (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 - Території України, що є найбільш привабливими для розвитку екстремального туризму

Територія	Короткий опис
Карпати	<ul style="list-style-type: none"> - наявність молодих гір, які сягають висот більше 2000 м та які вкривають ліса; - швидкі гірські річки з широкою мережею; - об'єкти природно-заповідного фонду високо концентровані; - унікальний етнічний колорит регіону, збережені

	характерні народні промисли.
Продовження табл. 2.5	
Подністров'я	<ul style="list-style-type: none"> - на рівнинній території є багато глибоких річок у вигляді каньйонів; - характерні геологічні особливості стінок каньйонів (грати, печери, водоспади); - в розрізі Подільських Товтр – спостерігаються залишки древнього коралового рифу; - замків на всій території велика кількість.
Полісся	<ul style="list-style-type: none"> - характеризується рівнинною територією, вкритою лісами; - високий рівень зволоження; - густа мережа річок, які мають спокійну течію та піщані береги, болота та озера.
Побужжя (Подніпров'я)	<ul style="list-style-type: none"> - територія горбиста, має велику кількість глибоких ярів та балок; - багато акваторій водосховищ на річці Дніпро, що має високий правий берег; - Канівський заповідник здобув унікальний рельєф наслідок дії давнього льодовика; - багата археологічна, історична, культурна спадщина
Причорномор'я	<ul style="list-style-type: none"> - рівнинний рельєф та степова рослинність, обмежено з півдня акваторіями Чорного та Азовського морів; - ряд мілководних лиманів, довгі піщані коси; - заповідні території з водно-болотними угіддями.

*Джерело: складено на основі [33, с. 4]

Отже, виходячи з табл. 2.5, варто виділити той факт, що туристичні території України мають більш ніж достатній потенціал для розвитку різних видів екстремального туризму.

Перевагою України як об'єкту екстремального туризму є й те, що вона найбільш забезпечена водними ресурсами. Основними ріками, придатними для організації водних видів туризму є Дніпро, Дністер, Південий Буг, Боржава, Латориця, Ріка, Тересва, Тиса, Уж. Озера та водоспади також цікаві як туристичні об'єкти для активного відпочинку. Так, усі вони та багато інших використовуються екстремальними для рафтингу та сплавів на катамаранах, рафтах, байдарках і каяках. Особливо цікавий - туристичний район Подністров'я, де глибокі каньйони річок можуть бути вищими, ніж 200 м.

Любителів рафтингу можна зустріти на Південному Бузі (ділянці з Мігейськими порогами), Десні, Черемоші, Дністрі. Цьому сприяють зростання кількості туристичних фірм, які використовують новітнє обладнання і активну рекламу для збільшення туристичних потоків [39, с. 26].

Дайвінг в Україні також є дуже розвиненим, чому сприяють і невисокі ціни. Найбільш популярними місцями залишаються Одеса, Херсон, Маріуполь, де зосереджені десятки гротів та печер, унікальні музеї під водою. Різноманітна а подекуди унікальна, підводна флора та фауна України підтримує інтерес туристів, а цікаві екземпляри (які занесені до Червоної Книги) та легенди про затонулі скарби піратів змушують екстремалів активніше займатися зануренням під воду [29, с. 462].

Поширенню альпінізму в Україні сприяє величезна кількість клубів з екстремального скелелазіння, проте критична нехватка придатних до такого виду екстремального туризму районів обумовлює деяке пригальмування його розвитку. Найбільше використовуються скальні утворення Житомирської області, Вінницької області, Кам'янець-Подільського та Закарпаття. Фестивалі скелелазіння можна спостерігати під Житомиром та у Кам'янець-Подільському [26, с. 182].

В останні роки значного поширення набуло захоплення туристами гірськими лижами та сноубордом, тож зима – найочікуваніша пора року для «горних екстремалів», які відправляються саме в Карпати, щоб покататися. Саме тут гірські лижі та сноуборд є відносно дешевими порівняно із закордонними курортами та мають підвищене технічне оснащення курортів. Як правило, останні розташовані на горі або великому горбі і включають в себе гірськолижні траси і супутні послуги (послуги гірськолижних підіймачів, пунктів прокату інвентарю, закладів харчування та готельних господарств, послуги паркінгу).

Карпатські гори охоплюють Львівську, Закарпатську, Івано-Франківську і Чернівецьку області. Найвища точка - гора Говерла. Поруч розташовані гори Петрос, Хом'як, Піп Іван. Гірські вершини близько півроку покриті снігом.

Практично на кожній з них туристи можуть знайти місця для катання на лижах - лижні бази, санаторії та маршрути, придатні для катання на лижах і сноубордах як професіоналів, так і аматорів [23, с. 4].

Екстремальний гірський туризм найбільш розвинений у таких центрах півдня Закарпаття як полонина Драгобрат на Рахівщині та м. Красія на Великоберезнянщині. Тут є хвойні ліси і альпійська зона. Розташування гір обумовило унікальний природний феномен - стабільний сніжний покрив з листопада по травень місяць. Наявність цілини і п'ятиметрового сніжного покриву роблять зазначені полонини популярним місцем не тільки для сноубордистів, а й для тих, хто любить маунтбайкінг. Відпочиваючі також можуть скористатися підйомниками з трасами від 500 м (дитяча) до 2500 м. Загальна довжина трас – більш 9 км. У червні і першій половині липня можливе катання на сніжниках довжиною до 500 метрів. Траси освітлені та готуються ратраками.

Провідним лідером екстремального туризму є Буковель, де існує єдина в Україні «екстремальна» траса для спуска. Окремо слід відзначити, що вона доповнена системою засніження схилів, що позитивно впливає на товщину снігового шару на гірськолижних трасах, а при наявності морозу катання на ній є комфортним [40, с. 9].

Разом з цим рівнинний рельєф України у більшості її регіонах забезпечив усі умови для розвитку повітряного екстремального туризму. Є багато територій, де стикаються атмосферні хвилі, а рівномірні потоки вітру допомагають плавно «пересуватися по небу». Нині налічується більше 15 аеродромів, на основі яких функціонують авіаційні та парашутні клуби, де здійснюють парашутні стрибки: індивідуальні та групові. Вони знаходяться у Києві, Бородянці, Рівному, Донецьку, Харкові, Одесі, Миколаєві, Дніпропетровську, Вінниці, Чернігові, Глухові [41, с. 18].

В Україні також наявні чи не найбільші спелеологічні ресурси у світі - 20 печер з довжиною понад 1,5 км (в тому числі і найдовша в світі гіпсова – Оптимістична, довжина якої приблизно 240 км) та величезні печерні масиви на

Тернопільщині. Хоча їх нескладність та однотипна характерність будови не становлять цікавості для спелеологів – екстремалів. Спелеостологія переплітається із спелеологією, проте остання тільки набуває поширення в Україні, яка має два осередки: Одеса (із катакомбами) та Київ (із штучними підземними спорудами) [37, с. 124].

І останнє, проведемо діагностику стану та розвитку України як об'єкту екстремального туризму за допомогою дослідження її внутрішнього та зовнішнього середовища з використанням SWOT-аналізу, який широко використовується у процесі стратегічного планування (табл. 2.6).

З даних табл. 2.6 бачимо, що найсильніші сторони України - це вигідне географічне положення, багата національна історія, унікальні природні ресурси та великий потенціал розвитку туризму, зокрема - екстремального. Але за умови нестабільності сервісу, негативного відношення великої кількості українців до внутрішнього туризму та відсутності сформованого цілісного бренду, екстремальна туристична діяльність може зазначити великих втрат.

Таблиця 2.6 - SWOT-аналіз туристичного потенціалу України в контексті розвитку екстремального туризму

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - хороше геополітичне розташування області, транскордонні зв'язки; - ресурси для створення екстремальних турів; - слабка конкуренція; - державні й громадські організації з підтримки і розвитку туризму; - підприємницька активність; - сприятливий клімат 	<ul style="list-style-type: none"> - несформований цілісний бренд; - слабкий розвиток сегменту в'їзного туризму; - ціна та якість послуг не відповідають один одному; - нестабільний рівень сервісу; - недостатній рівень розвитку туристичної інфраструктури; - брак кваліфікованих кадрів; - відсутність тренду в українців займатися екстримом саме в Україні
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - збільшення інвестиційного та інноваційного потенціалу; - розвиток виробництва високоякісних послуг і розробка 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність реальної підтримки малого та середнього бізнесу; - нестабільна політична та економічна ситуація;

евростандартів обслуговування; - розвиток туристичної інфраструктури; - розробка нових видів турів; - налагодження співробітництва із іншими державами з метою обміну досвідом у різних сферах туристичної галузі, організації навчальних програм.	- втомленість туристів від класичних туристичних маршрутів; - висока аварійність на дорогах; - дорогі кредити для розвитку галузі; - зростають витрати на ведення туристичного бізнесу; - відтік трудових ресурсів через трудову міграцію
---	---

*Джерело: складено на основі [37, с. 6]

Серед основних можливостей можна виокремити такі, що стосуються розробки нових видів екстремальних турів та розвиток туристичної інфраструктури в цілому. Наявність висококваліфікованих і компетентних працівників у сфері екстремального туризму та поліпшення клієнтоорієнтованості виробників такого виду послуг забезпечить розвиток останніх в Україні. Проте найбільшими загрозами залишаються поки що погана політична ситуація, воєнний конфлікт на Сході України, а ще – поширення карантинних обмежень через пандемію Covid – 19 у світі.

Проаналізувавши туристичний потенціал України в розрізі екстремального туризму можна зазначити, що найбільш перспективним місцем для його подальшої активізації є Закарпатська область, адже тут сама природа створена для екстриму: чисельні гори, мережа річок та водойм, сприятливий клімат.

Отже, для того щоб туристичний бізнес екстремального напряму розвивався в Україні, виробникам туристичних послуг необхідно поліпшити своє обслуговування і ввести нові стандарти (передусім, орієнтуючись на закордонні країни), створити цілісний бренд екстремального туризму через розроблення нових тематичних турів на основі історичних, географічних та ландшафтних багатств регіонів (зокрема – Закарпатського), завдяки чому загроза переміщення потоку туристів за кордон з часом нівелюється.

А регіональна політика органів влади Закарпаття, в свою чергу, для того, аби підвищити рівень туристичного обслуговування до світових стандартів має

визначити пріоритети перспективного розвитку сфери екстремального туризму в даному регіоні, які треба розглядати в контексті загальнодержавних і регіональних інтересів та забезпечити максимальне державне сприяння їх реалізації.

2.3 Аналіз доступності інфраструктури для людей, що займаються екстремальним туризмом

Розвиток українського екстремального туризму важливий для покращення соціально-економічних зв'язків, як в середині країни, так і поза її межами. Індустрія туризму забезпечує поживлення господарської діяльності України, а тому з її активізацією зростають обсяги надходжень до бюджетів місцевого та державного рівнів, з'являються нові робочі місця, поліпшується інвестиційна політика, впроваджуються інновації до інфраструктури галузі тощо. Але, ситуація, що склалась на українському туристичному ринку показує, що інфраструктура екстремального туризму (як і інших напрямків туристичної діяльності) практично неконкурентоспроможна на міжнародному ринку [45, с. 12].

Туристична індустрія України в розрізі екстремального туризму характеризується унікальною інфраструктурою, що включає цілий ряд окремих елементів: невеликі кафе і елітні ресторани, мотелі і готелі, будинки відпочинку і заклади соціального розміщення, організації з оренди автомобіля і магазини, що продають обладнання для гірських, водних, наземних, повітряних і підводних видів активного дозвілля. А необхідною умовою функціонування інфраструктури екстремального туризму в Україні є його фінансове забезпечення.

Фінансове забезпечення «українського екстриму» має ряд особливостей і характерних рис, що пов'язані, головним чином, з механізмом його функціонування. Українська індустрія туризму, особливо в контексті екстремального напрямку, потребує додаткових коштів для розвитку

готельного та ресторанного господарств, різних видів транспорту та його інфраструктури, закладів розваг, спортивних фестивалів тощо. А модернізацію інфраструктури туризму можна забезпечити не лише з боку туристів, але й місцевого населення [32, с. 10].

Є наступні потенційні джерела інвестування інфраструктури екстремального туризму України [28, с. 52]:

- 1) власні кошти суб'єктів, що надають відповідні туристичні послуги;
- 2) кредитні засоби суб'єктів, що надають відповідні туристичні послуги;
- 3) цільове бюджетне фінансування;
- 4) інші джерела (закордонні фонди, кошти з добродійних установ і благодійних фондів тощо).

Розглянемо показники обсягу інвестицій на розвиток інфраструктури туристичної галузі України (в тому числі і екстремального сектору) за 2018 – 2020 рр. (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 - Обсяг інвестицій на розвиток інфраструктури України в розрізі екстремального туризму за 2018 – 2020 рр., млн.грн.

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Інвестиції в заклади харчування	8,9	9,2	11,4
Інвестиції в заклади розміщення	7,5	8,3	10,9
Інвестиції у індустрію мистецтва, культури і розваг	3,7	5,3	6,1
Інвестиції у транспорт	3,3	5,0	5,8
Разом	23,4	27,8	34,2

*Джерело: складено на основі [31, с. 15]

Як свідчать дані табл. 2.7, у 2018 – 2020 рр. загальна тенденція інвестування інфраструктури сфери екстремального туризму України є негативною. Так, обсяг загальний інвестицій у 2018 р. становив 23,4 млн. грн., хоча аналіз інвестицій показує, що більшість з них спрямована на розвиток та розбудову закладів харчування (8,9 млн. грн. із загального обсягу інвестицій) та закладів розміщення (7,5 млн. грн.).

Зобразимо графічно динаміку зміни інвестицій у розвиток екстремальної туристичної інфраструктури України (рис. 2.1).

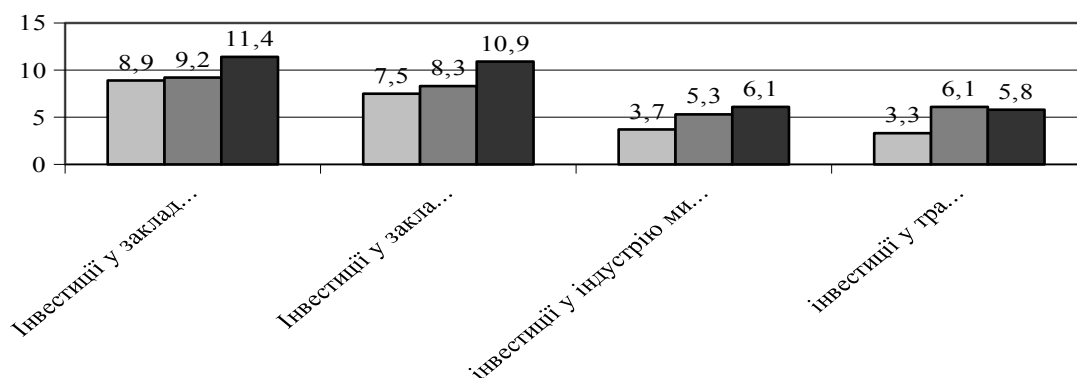

Рис. 2.1. Динаміка зміни інвестиційних надходжень у розвиток туристичної інфраструктури в напрямі екстремального туризму в Україні за 2018 – 2020 рр.

*Джерело: складено на основі [31, с. 15]

Статистичні дані засвідчують, що у 2019 р. загальний обсяг прямих інвестицій в інфраструктуру українського екстремального туризму склав 27,8 млн. грн., де найбільшу частку займали також, які в попередньому році – інвестиції у заклади харчування і розміщення. Обсяг інвестицій в 2020 р. дещо зріс і становив 34,2 млн. грн. Зрештою, упродовж 2018 - 2020 рр. питома вага прямих інвестицій на розвиток інфраструктури екстремальної туристичної діяльності України кожен рік змінювалась.

З огляду на перспективи розвитку інфраструктури екстремального туризму України, сьогодні розроблено кілька інвестиційних проектів, орієнтованих на будівництво туристичних комплексів, які будуть використовувати природні ресурси та національні об'єкти для розвитку екстремальних туристичних маршрутів [31, с. 19]:

- швейцарська компанія «QTerminals» прагне отримати 80 млн. грн на побудову рафтинг – центру «Рітейл Херсон»;
- державний проект «Туристичні магніти України», на реалізацію якого планується витратити близько 128 млн. грн.;

- київський центр розвитку спорту серед молоді прагне отримати 77 млн. грн. на реалізацію проекту «Мандруй Україною активно».

У мережі Інтернет (зокрема на офіційному сайті Міністерства культури та інформаційної політики України) можна знайти ще багато інвестиційних пропозицій, які вже довгий час так і залишаються у вигляді проектів «на папері». Наведені проекти стосуються дуже серйозної реконструкції та розбудови існуючої туристичної інфраструктури України, а це, передусім, потребує значного фінансового забезпечення.

Ще одним негативним фактором розвитку інфраструктури сфери екстремального туризму України є зменшення кількості закладів розміщення туристів даного виду відпочинку у період з 2018 – 2020 рр. (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 - Динаміка зміни закладів розміщення туристів України для отримання туристичних послуг екстремального характеру

Роки	Готелі та мотелі		Хостели		Табори, кемпінги		Центри соціального розміщення	
	усього	у них ліжок,	усього	у них ліжок,	усього	у них ліжок,	усього	у них ліжок,
2018	105	5,3	20	0,2	14	0,2	28	1,8
2019	95	4,0	20	0,2	14	0,2	22	1,0
2020	95	3,9	10	0,1	14	0,2	19	1,0
Відхилення 2020 р. до 2018 р.								
- абсолютне	-10	-1,4	-10	-0,1	0,0	0,0	-9	-0,8
- відносне	-47,5	-26,4	-10	-50	0,0	0,0	-32,1	-44,4

*Джерело: складено на основі [37, с. 7]

Як свідчать дані табл. 2.8 у 2020 році порівнянні з 2018 р. дещо змінився склад мережі комплексу – припинили діяльність 10 готелів, 10 хостелів та 6 центрів соціального розміщення туристів. За останні роки відбувалося поступове скорочення кількості закладів туристичного господарства, що

свідчить про погіршення стану інфраструктури України в контексті екстремального туризму. Непропорційність скорочення кількості закладів та ліжко-місць у них свідчить про те, що деякі українські готелі, хостели та центри соціального розміщення були ліквідовані як шляхом реконструкції, так і шляхом об'єднання їх із більш потужними.

Відбулася також приватизація значної частини цих закладів, і деякі з них були просто ліквідовані з метою підвищення конкурентоспроможності тих, що залишилися. На даний час в Україні функціонує збудована ще за радянських часів мережа закладів розміщення, що потребує сучасного переоснащення.

Складною є ситуація з наявністю готелів класу від трьох зірок і нижче. Згідно з світовою практикою, саме ці готелі користуються найвищим попитом серед людей з середнім та низьким рівнем прибутку. В них розміщується близько 70 % туристів та осіб, що займаються екстремальним туризмом. Переважна більшість готелів такого класу збудовано відносно давно і умови проживання в них не відповідають вимогам сучасних стандартів якості та сервісу [36, с. 27].

Тому не дивно, що останнім часом з ними успішно стали конкурувати власники квартир, що здають їх в оренду. За останні роки суттєво розширилися послуги, що надаються приватними власниками невеликих засобів розміщення. Туристів, які відвідують різні регіони України для активного і екстремального відпочинку, така ситуація досить влаштовує.

Розглянемо динаміку зміни закладів харчування України, що займаються обслуговуванням туристів сфери екстремального відпочинку за 2018 – 2020 рр. (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 - Динаміка зміни закладів харчування України, які обслуговують і туристів, які займаються екстремальною діяльністю за 2018 – 2020 рр.

Рік	Загальна кількість закладів харчування, тис.шт.	Кількість посадочних місць, тис.шт.	Кількість туристів, що перебували у закладах харчування, тис. ос.
2018	337	32927	987866
2019	129	13191	572159
2020	130	13188	533878
Відхилення 2020 р. до 2018 р.:			
абсолютне	-207	-19739	-453988
відносне	-61,42	-59,9	-45,9

*Джерело: складено на основі [32, с. 9]

З даних табл. 2.9 можна зробити висновок, що у 2020 році кількість українських закладів харчування значно скоротилась в порівнянні з 2018 роком – на 207 заклад. Поряд з тим, кількість посадочних місць скоротилась на 19739 шт. і через те, вже 453988 туристів, які відвідали окремі регіони України для проведення екстремальної туристичної діяльності не скористалися послугами закладів харчування.

Для подальшого розвитку екстремального туризму України рекомендовано також покращити та збільшити існуючі об'єкти транспортної інфраструктури які, в основному, знаходяться на території, що знаходиться на близькій відстані від автомобільних шляхів та міжнародних транспортних коридорів, а також оснастити дані об'єкти усіма необхідними складовими на міжнародному рівні.

Структура пасажирообігу туристів, що займалися екстремальною туристичною діяльністю за всіма видами транспорту наведена у Додатку К. З Додатку К бачимо, що переважна кількість екстремалів використовувала автомобільний (49,5%) та залізничний (33,7%) транспорт.

I, останнє - інфраструктура України після введення у країні карантину через поширення коронавірусу потребує перебудови. Органи державної влади разом з суб'єктами, що надають туристичні послуги (в тому числі і у сфері екстремального туризму) розробила етапи відновлення інфраструктури туристичної індустрії після карантину (якщо зменшиться динаміка поширення коронавірусу та послабляться урядові заборони) [20, с. 17]:

1. У травні:

- частково відкриваються заклади туристичної інфраструктури (готелі, мотелі хостели та інші, заклади харчування).
- сформується та запровадяться нові протоколи до індустрії гостинності (готелів, ресторанів, кав'ярень, екскурсій, туристичної діяльності, проведення масових заходів).
- частково відкриваються деякі екстремальні місця: траси, курорти, центри тощо.
- запускаються промоційні пакети — для споживачів екстремального туризму України.

2. У червні:

- відновиться плановий внутрішній туризм.
- безпека подорожей та цінова політика екстремальних туристичних послуг стануть пріоритетними напрямками реконструкції.
- для малого та середнього бізнесу сформується нові протоколи роботи в пост карантинних умовах (у закладах розміщення, закладах громадського харчування тощо).
- запуститься національна промокампанія екстремального туризму — акцент зроблено на безпеку туристів.
- запуститься організована туристична діяльність в напрямку екстремального туризму.

3. У липні та серпні:

- поступово відкриваються міжнародні авіасполучення до України.

- відкриються додаткові заклади для відвідування туристів (центри дозвілля, установи, що реалізують екстремальні маршрути).

- проведуться промокампанії з відновлення та розвитку екстремального туризму (за умови пакету супроводу від туристичних агентств)

4. У вересні - жовтні:

- будуть проводитися групові організовані подорожі в напрямі екстремального відпочинку, головним чином через автомобільне та залізничне сполучення.

5. У листопаді - грудні:

- оптимізація нових протоколів та нових стандартів для туристичного ринку має стати новою практикою функціонування закладів розміщення та харчування.

- повністю відновиться екстремальний туризм.

РОЗДІЛ 3. НАПЯМИ ПОЛІПШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1 Проблеми розвитку екстремального туризму в Україні

В Україні нині є суттєві потенційні можливості для розвитку екстремального туризму, але через свою вагому соціальну і економічну значущість, його подальша активність стримується тим, що ще не вирішено низку питань, розв'язання яких потребує підтримки виконавчих органів влади та місцевого самоврядування. На розвиток української екстремальної туристичної діяльності впливає велика кількість постійних та мінливих факторів навколишнього середовища.

Так, протягом останніх років спостерігається динамічний розвиток екстремального туризму України за усіма показниками: активізувалася інвестиційна діяльність, що позитивно вплинуло на підвищення рівня зайнятості у споріднених галузях економіки, зросла кількість вітчизняних та іноземних туристів, стали активно розвиватися окремі домогосподарства, що надають «ліжко - місця» відпочиваючим - екстремалам. Проте цей «динамічний розвиток» є відносним, адже приблизно до початку 2000-х років інвестиції у інфраструктуру туристично-рекреаційного комплексу України були на досить низькому рівні [29, с. 460].

Головною проблемою українського екстремального туризму є те, що необхідно розвивати, в першу чергу, інфраструктуру (налагодити авіаційні перевезення, реконструювати готелі, туристичні бази, комплекси, мотелі, курортно – санаторні комплекси, поліпшити сервісне обслуговування шляхом навчання та підвищення кваліфікації персоналу, залучення інвестицій) [32, с. 117].

Особливе місце серед факторів впливу на розвиток екстремального туризму України займає сезонність, яка є найважливішою специфічною проблемою. Сезонність – це концентрація туристичних потоків в певних місцях протягом невеликого періоду часу. З економічної точки зору сезонність туристичної діяльності пов'язана з коливаннями попиту, що повторюється. Основними з них в розрізі екстремального туризму України є («високі») сезони - літній (з липня по серпень) і зимовий (з січня по березень). Крім того, є міжсезоння (з квітня по червень і у вересні) і «мертвий сезон» (з жовтня по грудень), де туристичні потоки загасають і попит на екстремальні туристичні послуги знижується до мінімуму.

Сезонність в екстремальному туризмі України по всіх її регіонах необхідно згладжувати, що дасть позитивний макроекономічний ефект – збільшить терміни експлуатації матеріально-технічної бази, підвищить ступінь використання праці персоналу протягом року, збільшить грошові надходження від споживання туристичних послуг [20, с. 17].

Поряд з цим чинниками, які стримують розвиток екстремального туризму України або негативно впливають на нього можна назвати:

- кризи в економічному секторі;
- мілітаризація економіки;
- зростання зовнішньої заборгованості;
- політична нестабільність;
- зростання безробіття;
- фінансова нестабільність;
- зменшення обсягів споживання послуг індустрії туризму;
- поганий природно рекреаційний стан;
- банкрутство виробників туристичних послуг;
- невиконання туристичними підприємствами своїх зобов'язань тощо.

Реклама (промоумент) екстремального туризму України є одним із напрямків інформаційного забезпечення стабільного ринку споживачів і

повинна відповідати правовим актам країни та міжнародним принципам у сфері туризму з метою створення гарантій її ефективності та безпеки. В контексті просування екстремальних різновидів туристичної діяльності реклама може бути охарактеризована як опосередкована, неприватна форма передачі інформації про нього кінцевому споживачеві або його представнику в особі туристичного підприємства, туроператора, екскурсовода тощо.

Основними носіями реклами екстремального туризму України є спеціальні журнали, брошури і система прямої розсилки (direct mail) інформаційної кореспонденції в цільовій групі. Проте, все більшого значення сьогодні для промоутменту українського екстриму набувають мас-медійні засоби, такі як телебачення, радіо, Інтернет. Тож, впровадження до рекламної діяльності виробників екстремальних туристичних послуг діджитал – технологій й досі знаходиться «під знаком питання» [25, с. 120].

З огляду на це, головними перешкодами розвитку екстремального туризму України на даному етапі є [5, с. 24]:

- погана популяризація серед споживачів;
- відсутність ефективного туристичного брендингу;
- невелика кількість інформаційних вказівників (а звідти – неефективний промоумент);
- невелика лояльність споживачів, відсутні великі можливості ефективного розширення.

Розвиток ринкової економіки в Україні характеризується нині підвищенням інтенсивності конкуренції на ринку екстремального туризму, а тому підвів посередницькі агентства до усвідомлення проблеми необхідності практичного застосування маркетингових принципів у своїй повсякденній діяльності. Однак, для цього потрібні не тільки підготовлені фахівці, а значні зусилля по створенню управлінських структур, у задачу яких входить аналіз, планування, організація і контроль їх діяльності. Таким чином, проблема підвищення ефективності управління посередницькою діяльністю в сфері українського екстремального туризму є надзвичайно актуальною для вирішення

[8, с. 3].

Роль посередників є важливою при просуванні та реалізації туристичних послуг, особливо в нашому випадку – просування екстремального туризму України. Без такої «проміжної ланки», в умовах постійно змінних потреб цільової аудиторії, туристичні фірми не змогли б надавати свої послуги у необхідній кількості і необхідному асортименті, в потрібному місці і в потрібний час. Часто без посередників не обходиться просування і продаж туристичних послуг тоді, коли на ринку екстремального туризму діє навіть один виробник-монополіст та декілька зацікавлених споживачів (наприклад, маунтінгбайкінг чи Х – гонки у Закарпатті тощо).

Оцінюючи значення посередництва, варто звернути увагу на те, що воно стає практично універсальним засобом при використанні окремих специфічних форм просування і продажу туристичних послуг, наприклад, участі в міжнародних туристичних ярмарках, туристичних симпозиумах, конференцій в сфері промоументу екстремального туризму тощо. Проблемами сучасного туристичного посередництва України в розрізі екстремальної туристичної діяльності сьогодні вважаються [22, с.6]:

- малоефективні маркетингові дослідження (або їх відсутність);
- дослідження тільки декількох традиційних варіантів шляхів просування даного виду туризму, без акценту на нові методи – соціальні медіа, наприклад;
- нездатність грамотно визначити вплив факторів макро- та мікросередовища на подальший розвиток ринку туризму;
- неякісний моніторинг стану ринку посередництва;
- непрофесійна підготовка кадрів;
- малоефективна стратегія управління.

Зауважимо, що ринок екстремального туризму України вимагає сьогодні наявності компетентних працівників, які здатні приймати професійні рішення, грамотно розв'язувати типові і нетипові конфліктні ситуації, обслуговувати та задовольняти потреби споживачів на високому рівні. Тут доцільним є вивчення

та застосування досвіду навчання майбутніх фахівців туристичної сфери та професійної підготовки кадрів на прикладі зарубіжних країн, що вже мають розвинену та всесвітньо визнану систему туристичної освіти в напрямі екстремальних видів туризму. Центрами такої наукової і освітньої діяльності у 2021 році стали вищі навчальні заклади Львова, Києва, Харкова, Львова, Донецьку, Івано-Франківська, Чернівців, Луцька, Тернополя, Черкас [24, с. 69].

Але ключовою проблемою майже всіх роботодавців України є те, що випускників вишів після працевлаштування необхідно ще «довчити», підготувати до роботи у «реальних умовах». Студенти вищих навчальних закладів знають, що керує великим туристичним підприємством професіонал, який знає свою справу, людина з відповідною освітою і значним досвідом роботи в галузі.

В випадку дрібного і середнього бізнесу в сфері екстремального туризму України трішки інакше. Досить часто заклади розміщення та підприємства харчування відкривають ті, хто є далеким від цього бізнесу, але просто мають достатньо грошей. Вони беруть на роботу дипломованого випускника вищого навчального закладу, який має диплом про те, що він вчив і знає теоретичні аспекти туристичної галузі та очікують від нього відразу високих результатів роботи, постійно втручаючись у виробничий, не говорячи про управлінський, процеси. Далі, якщо в роботі туристичного агентства є помилки, вони відразу приписуються цьому випускнику, а досягнення здобуваються самі собою. Кар'єрний ріст у невеликому туристичному підприємстві відсутній, тому що «вищим» є лише власник.

Бувають навіть ситуації такі, що працівник галузі екстремального туризму знає, як сформулювати якісно свою роботу і роботу колег, підлеглих, але змушений працювати з людьми, для яких прийти на роботу у тверезому стані – це вже подвиг. Цей перелік проблем підготовки кадрів галузі екстремального туризму України можна продовжувати без кінця [36, с. 17].

Здебільшого, випускники вишів не хочуть працювати у туристичних підприємствах України через невелику заробітну плату, невідповідність

функціоналу зі здібностями, високі фізичні навантаження й великі ризики (адже мова йде про «небезпечний» екстремальний туризм), але не можуть працювати там, де хочуть (відсутні відповідні компетентності, які потрібні на високооплачуваній роботі, або ж відсутні потрібні зв'язки). Тому більшість потенційних фахівців галузі екстремального туризму України виїжджають працювати за кордон аби знайти високооплачувану роботу, нехай і низько кваліфіковану, і не за спеціальністю [43, с. 9].

І останнє, що потрібно виділити. Через поширення пандемії Covid – 19 в Україні виникла безпрецедентна криза в туристичній економіці. Різке падіння економічної активності спричинило катастрофічне скорочення робочого часу та втрату роботи в розрізі працівників усього туристичного сектору (у тому числі і в напрямі екстремального туризму). Багато компаній відпустили майже всіх співробітників у відпустку за свій рахунок до закінчення карантину, зупинили рекламні кампанії та інші витрати, а деякі – навіть закрилися.

Нині важко порахувати збитки туристичного бізнесу, оскільки у нас відсутня туристична статистика. Експерти зазначають різні сценарії, хоча усі вони дотримуються думки, що у 2021 році в Україні туристичні прибутки зменшаться до 60% порівняно з минулим роком. Це чекає й екстремальний сектор туристичної діяльності [20, с. 18].

Таким чином, зазначені вище проблеми розвитку екстремального туризму України є зараз найбільш пріоритетними для вирішення. Саме від грамотних та чітких дій уповноважених органів залежатиме популяризація такого активного відпочинку серед населення України і інших країн світу та його вагомість для національного господарства. Із збільшенням туристичних потоків до української індустрії туризму, збільшиться туристична привабливість власне України, що стане запорукою прибутковості як її, так і виробників «українського екстриму».

3.2 Перспективні напрями поліпшення для розвитку екстремального туризму в Україні

Як бачимо, Україна сьогодні веде малоактивну політику просування екстремальних туристичних послуг на ринку. Скорочення закладів розміщення та занепад туристично – рекреаційних зон веде до зниження туристичної привабливості України в напрямі розвитку екстремального туризму. Поряд із недостатнім фінансуванням з боку держави, це може знизити позиції туристичного осередка «вітчизняного екстриму» поряд із іноземними країнами. А «неповноцінна» підготовка кадрів і неякісні посередники ще більш пригнічують активність туристів - екстремалів в українському туристичному середовищі [21, с. 34].

Державній владі рекомендовано більше приділяти уваги залученню додаткових інвестицій до України через співпрацю із зарубіжними країнами, використовувати новітні технології, проводити масштабні фестивалі і заходи аби забезпечити більший туристичний потік і посприяти фінансовому процвітанню виробників послуг у галузі екстремального туризму. Пошук нових потенційно привабливих туристичних зон та формування нових туристичних підприємств створять позитивний імідж екстремального туризму в Україні, що є не менш важливим для його розвитку. Місцева влада в перспективі повинна створити умови для розвитку такої активної туристичної діяльності.

За умов глобалізації міжнародних ринків екстремального туризму, жорсткої конкуренції у галузі, активного розвитку соціально-культурних процесів, які стимулюють формування нових моделей поведінки покупців, спостерігається необхідність покращення механізмів та інструментів маркетингу та брендингу, а саме удосконалення промоументу туристичних послуг, орієнтованих на відпочиваючих – екстремалів в умовах глобальної кризи [26, с. 184].

Ефективний промоумент екстремального туризму України являє собою процес діяльності виробника цих послуг, який передбачає розробку та реалізацію чітко сформованої ідеї. Така ідеологія спрямована на формування в свідомості цільової аудиторії ідеального уявлення про конкретний продукт,

тобто – екстремальні туристичні послуги. Для створення візуального образу якісного туристичного продукту виробнику бренда (туристичним підприємствам України), в першу чергу, необхідно виразно сформулювати завдання брендингу [1, с. 5].

У структурі візуального образу екстремального туризму України при туристичному брендингу та туристичному промоументі можна виокремити чотири основні складові [5, с. 27]:

1. Соціальні цінності, пріоритети особистості, його цілі та прагнення.
2. Вигоди споживача (грунтуються на цінностях). Це може бути як економія на витратах (наприклад, у гірськолижному чи водному туризмі) до обіцянки споживачеві створювати щоденне свято з використанням цієї послуги (наприклад, при маунтінгбакінгу чи кайсерфінгу кожен день турист має можливість відкрити щось нове у відпочинку).

3. Цінність туристичної послуги - втілюється у вартості. Тут дуже важливо наголосити на унікальних, майже ексклюзивних властивостях конкретної послуги, а також на тому, що у конкурентів вона відсутня (наприклад, наголосити на тому, що саме на у Закарпатті є бази для Х - гонок, а в Одеській області таких вже нема, проте в Одесі є унікальні водні ресурси для занять водними лижами, про які закарпатські туристичні фірми «тільки мріють»). Так можна легко і без проблем призначити настільки високу ціну послуг того чи іншого виду екстремального туризму України, наскільки це можливо на сучасному ринку взагалі.

4. Гарантія та обіцянки. В сучасні часи, коли важко знайти посправжньому унікальні переваги продукту, можна дати абсолютно унікальні гарантії для тієї чи іншої туристичної послуги, яких не дає жоден конкурент (забезпечення супутніх послуг, безкоштовне страхування, мінімальні ризики тощо).

Ефективне просування екстремального туризму України здійснюється не лише за умов соціокультурних та соціально-психологічних норм, але й завдяки комунікації з аудиторією, тобто каналам, за допомогою яких споживачі

отримують інформацію про такий туризм у даному регіоні і «вступають з ним у контакт». Важливо не лише змусити туриста здійснити покупку, але й сформувати у нього правильне уявлення про бренд – екстремальний туризм. Багато в чому цьому допомагають рекламні тексти й образи.

З розвитком Інтернет - комунікацій їх активне використання у комунікації учасників ринку туризму стає обов'язковою частиною просування туристичних послуг, зокрема і в розрізі екстремального туризму. Поширення інформації про екстремальний туризм в Україні та підкріплення її інформаційно-рекламним матеріалом серед туристичних агентств не тільки вітчизняних, а й закордонних стане запорукою успішного промоуенту активного дозвілля для «любителів адреналіну» [9, с. 36].

Особливої уваги для поліпшення розвитку екстремального туризму України потрібно також приділяти аналізу ринку посередницьких послуг, який передбачає постійне виконання великої кількості процедур і отримання багатьох показників у кількісному та якісному вираженні. Посередницьким агентствам слід проводити сегментацію послуг в розрізі основного товару – туристичної послуги в контексті екстремального туризму (угрупувати такі, що користуються попитом і навпаки) та споживачів (обсяг клієнтів), хоча маркетинг як раз і зобов'язує орієнтуватися саме на споживачів. При цьому необхідно встановити, наскільки послуги даної туристичної фірми задовольняють потреби різних споживачів.

Під час сегментації клієнтів туристичних посередників, потрібно виділити рівень попиту на той чи інший різновид туризму. Далі рекомендовано визначити профіль усіх інших критеріїв: демографічного, географічного, соціально-економічного тощо для знаходження взаємозв'язку між клієнтами та безпосередньо посередниками. Потім ці дані зможуть бути використанні для визначення тих екстремальних туристичних послуг, котрі забезпечують найбільшу рентабельність (прибуток на інвестиції в посередників) [13, с. 89]. Таким чином, туристичним посередникам сфери екстремального туризму України рекомендовано більше уваги приділяти моніторингу ринку даного

напряму туристичної діяльності і політиці маркетингу на основі взаємовідносин з клієнтами, а не політиці маркетингу на основі угоди – традиційного підходу до ринку.

Становлення і розвиток екстремального туризму України за сучасних умов вимагає багаторівневого підходу до підготовки кадрів з одночасним введенням пріоритетного напряму додаткової освіти на умовах практичного досвіду співробітництва освітніх закладів та суб'єктів туристичного ринку України. Студенти вищих навчальних закладів можуть проходити практику у громадських туристичних об'єднаннях, спортивних туристичних організаціях, розважальних комплексах, готельних центрах та пунктах харчування, культурних закладах, державних системах управління регіональним розвитком туризму, туристичних підприємствах України, що задіяні в індустрії екстремальної туристичної діяльності [16, с. 22].

Зазначимо, що Кабінет Міністрів України схвалив Розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на 2016-2020 роки» (тут також зроблено акцент і на екстремальний відпочинок), де визначені основні напрями розвитку людських ресурсів туристичного бізнесу України [31, с. 9]:

1) Удосконалити систему професійної підготовки кадрів у сфері екстремального туризму, зокрема у готельній, ресторанній, клубній, музейній, галерейній та інших видах діяльності, що пов'язані із туризмом. Це забезпечуватиме підвищення рівня професійної підготовки кадрів та якості обслуговування споживачів туристичних послуг. Тому необхідно:

- підготувати освітні програми з професійного навчання у сфері туризму з урахуванням потреб ринку праці в напрямі екстремального туризму України;
- гармонізувати кваліфікаційні вимоги та стандарти вищої освіти у ВНЗ, які будуть забезпечувати якісну підготовку кадрів у сфері екстремального туризму та стандарти професійної підготовки;
- розробити базові компетентності фахівців та професійні стандарти;
- затвердити кваліфікаційні вимоги фахівців туристичного супроводу;

- впровадити народну дипломатію, як інструмент залучення населення до популяризації екстремального туризму в Україні.

2) Забезпечити науковий супровід та дослідження у сфері екстремального туризму України, запровадити прогресивні інноваційні розробки. Доцільним вважається ознайомлення студентів із основами теорії інноваційного менеджменту в туризмі, розробкою та запровадженням інноваційного туристичного продукту при використанні інноваційних технологій, формування туристичної послуги при обслуговуванні туристів - екстремалів; досвідом застосування нових інформаційних технологій комплектування, просування та продажу екстремальних турів; формуванням знань щодо до новітніх інструментів та методів управління підприємствами сфери екстремального туризму України.

Таким чином, визначимо програмні напрямки підготовки кадрів в контексті екстремального туризму України:

- впровадити інноваційну компоненту на всіх етапах викладання;
- впровадити інформаційну складову організації туристичної діяльності;
- визначити фактори впровадження та використання інформаційних технологій в ході проведення туристичної діяльності;
- використовувати міжнародний та вітчизняний досвід формування та впровадження інновацій в діяльність туристичних підприємств, що займають розробкою та продажем екстремальних туристичних маршрутів;
- перш за все - підприємницькі навички та здібності, тому викладання системного курсу започаткування та ведення приватної справи у вишах має посприяти розвитку екстремального туристичного бізнесу;
- забезпечення високого професіоналізму та креативності професорсько-викладацького складу, що викладає дисципліни з туризму;
- наявність можливості проходити практику в системі туристичного забезпечення на вітчизняних та зарубіжних підприємствах;
- забезпечення постійного зв'язку із роботодавцями та можливість стажування та роботи вже під час навчання.

Отже, за цих умов можна подолати більшість проблем у підготовці кадрів у галузі екстремального туризму України.

Після запровадження карантинних обмежень внаслідок поширення коронавірусу в Україні та світі відновлення туристичної галузі (особливо її екстремальних напрямів) має важливе значення як для економіки України в цілому, так і кожного окремого її регіону. Український екстремальний туризм не отримав швидкого системного реагування з боку уряду. Можливі заходи з його підтримки не були поки що запроваджені, що доволі ускладнює положення малого та середнього бізнесу, який працює у сфері гостинності, туризму та відпочинку.

Верховною Радою 16 червня 2020 року було схвалено закон щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій і туризму, який регулюватиме розвиток екстремального туризму в нових умовах - Covid-19 [20, с. 18]:

- підприємства, що організовують екстремальні туристичні маршрути, на увесь період карантинних обмежень можуть не сплачувати податок на додану вартість, податок на прибуток та ЄСВ (єдиний соціальний внесок), земельний податок та податок на нежитлову нерухомість;
- туристичний збір не нараховуватиметься до 31 грудня 2021 року;
- передбачається введення податкових пільг для сплати оренди та землі комунальної та державної власності;
- надається 10-відсоткова ставка ПДВ для туристичних послуг.

Звичайно, пандемія коронавірусу нині продемонструвала надзвичайну важливість потреби туристичного сектору швидко адаптуватися до змін. Тож, ключовими зрушеннями для розвитку екстремального туризму в сучасних умовах можна назвати:

- оцифровку (перехід на діджитал – бізнес);
- підтримку суб'єктів туристичної діяльності та безпосередньо представників індустрії екстремального туризму на всіх етапах виходу з кризи;
- необхідність збереження робочих місць;

- турботу про захист «активних мандрівників», відновлення впевненості людей у безпеці екстремальної подорожі;
- оперативну та точну інформацію з навколишнього середовища, що виявить тенденції, які можуть допомогти у відновленні екстремального туризму.

Уряду України необхідно переглянути пріоритети, визначені вище та включити й інші заходи з підтримки та збереження туристичної галузі під час корона кризи - перепланувати та прискорити всі внутрішні види діяльності (реорганізацію, законодавчу базу, статистику). Разом із зрозумілою та доступною статистикою екстремальне дозвілля має стати підставою для того, аби почали прийматися стратегічні рішення як підприємцями, так і органами влади. Майбутнє українського екстремального туризму нині залежить від побудови партнерських відносин на всіх рівнях.

Виходячи із вищесказаного, важливими заходами антикризового плану поліпшення екстремального туризму України варто розглядати наступні [21, с. 35]:

- проведення консультацій з учасниками ринку екстремальних туристичних послуг з метою підготовки антикризових заходів та стратегії розвитку екстремальних туристичних маршрутів (з урахуванням наслідків корона-кризи);
- здійснення підготовки регіональних стратегій стимулювання розвитку екстремального туризму та рекреації в тих регіонах України, що є привабливими для даних турів, особливо в посткарантинних умовах;
- забезпечення швидкого поширення інформації щодо можливого обмеження екстремальних подорожей та їх скасування в розрізі окремих регіонів України в залежності від ступеня епідемічної загрози;
- забезпечення механізму відшкодування коштів туристу у випадку невикористаних ваучерів;
- запровадження прозорого механізму використання отриманих до місцевих бюджетів коштів від туристичного збору виключно на розвиток

екстремального туризму, його супутньої інфраструктури та покращення стану навколишнього середовища;

- розроблення та імплементації програм, спрямованих на розвиток інновацій та цифровізації екстремального туризму;

- сприяння підвищенню конкурентоспроможності та гнучкості шляхом інвестування в освіту та розвиток навичок представників сектору екстремального туризму;

- забезпечення посилення координації та ділової співпраці з учасниками сектору з метою трансформації усіх видів екстремального туризму відповідно до сучасних реалій.

З цього зробимо висновок, що за належної реклами, надходження інвестицій та якісної підтримки держави сфера українського екстремального туризму зможе стабільно й успішно розвиватися, а екстремальні тури України стануть популярними не тільки на внутрішньому ринку, але і на зовнішніх. Це допоможе поліпшити туристичну привабливість України в розрізі екстремального туризму.

3.3 Розробка інноваційного туристичного продукту в розрізі екстремального туризму в Україні

На сьогодні гірський туризм - дуже поширений спосіб проведення екстремального відпочинку, що посідає визначне місце у системі рекреаційної діяльності різних груп населення України. Як доводить досвід інших держав, пріоритетними нині в туристичному бізнесі стають подорожі з акцентом на активне пересування. Ця тенденція зумовлена тим, що люди нині бажать вести здоровий спосіб життя, випробувати свої сили та вдосконалити можливості. А багаті ресурси України тільки допомагають гірському екстремальному туризму розвиватися [27, с. 94].

Так, корона-криза за останній рік досить негативно відобразилася як на бізнесі, так і на демографічній ситуації і країні: статистика смертності зростає,

захворюваність поширюється. А якщо сюди додати й дистанційне розмежування людей, то можна зрозуміти чому все більше туристів приваблюють саме екстремальні (тобто активні) види дозвілля. Вони укріплюють імунітет, орієнтовані на «свіже повітря», допомагають зняти стреси й психологічні розлади нових світових реалій внаслідок фізичних навантажень й «адреналінових доз».

Тому доцільним здається розробка такого інноваційного туристичного маршруту, як тур з маунтінгбайкінгу (гірському велосипеді) задля становлення в Україні екстремального туризму як масового виду відпочинку. Інноваціями також в даному випадку слід вважати й те, що популяризуватися цей туристичний маршрут стане за допомогою діджитал – технологій. Якщо врахувати кліматичні, природні та культурно-історичні фактори, які обумовлюють актуальність українських екстремальних турів, можна говорити про те, що зараз наявні усі можливості для того, аби екстремальна туристична діяльність в Україні була і успішно розвивалася надалі.

Процес формування туру з маунтінг – байкінгу складатиметься з чотирьох етапів [30, с. 92]:

- розробляється ідея туру;
- шукаються та відбираються партнери і постачальники;
- формується основний і додатковий комплекс послуг;
- експериментально перевіряється тур.

На першому етапі - створення ідеї нового туру – доцільним стає метод «мозкового штурму». Це цілеспрямований процес генерування нових ідей для того, аби створити максимально широке їх коло, провести подальший аналіз і відібрати найбільш перспективний. Другий напрям формування ідеї майбутнього екстремального туру - спостереження. Досліджуючи діяльність туристичних фірм інших регіонів чи України можна частково або повністю перейняти ідею інноваційного туристичного маршруту, лише адаптувавши її до місцевих умов і потреб цільових споживачів. Ще один напрям «ідейного моделювання» екстремального туру є особистий досвід туроператора із його

знаннями потреб ринку, вмінням прогнозувати і передбачати розвиток споживчих запитів. Напрямім, як бачимо багато, проте важливо пам'ятати, що процес формування ідеї екстремального туру є процесом творчим і практично необмеженим рамками стандартного алгоритму рішень.

Після сформованої ідеї майбутнього екстремального туру, варто проаналізувати і вивчити можливості її реалізації у практичній діяльності. Аналіз і дослідження на основі [8, с. 4]:

- відповідності ідеї туру очікуванням цільової аудиторії - туристам;
- вивчення можливого ринку;
- оцінки аналогічних екстремальних турів між туристичними підприємствами – конкурентами галузі;
- визначення різних варіантів пошуку і відбору партнерів та постачальників туристських послуг для реалізації ідеї інноваційного екстремального туру;
- оцінки внутрішніх можливостей виробника туристичних послуг.

Для реалізації найбільш привабливої ідеї екстремального туру на практиці необхідно знайти відповідних постачальників і партнерів. При цьому можливо використовувати різні джерела: як внутрішні (співробітники, їх друзі чи родичі, колишні працівники тощо) або внутрішні (друкована преса, мережа Інтернет тощо). Традиційно контакти з постачальниками послуг встановлюються в ході проведення спеціалізованих виставок, ярмарків тощо. Постачальники послуг підбираються відповідно до регіональних інтересів, виду туризму, змісту програм обслуговування, а також сегментів споживачів з точки зору соціального чи економічного аспектів [19, с. 6].

Далі формується основний (власне екстремальний маршрут) і додатковий (проживання, харчування, транспортування, медичне страхування та інше) комплекси послуг, що включаються до даного екстремального туру. Ключовим фактором впливу на успіх туристичного пакета стає його ціна. Від цінової політики також залежатиме попит серед аудиторії та конкурентоспроможність даного туру серед інших подібних турів конкурентів [24, с. 46].

Експериментальна перевірка екстремального туристичного маршруту є заключним етапом його формування, де туристичний продукт практично готовий й його можна використовувати. Від результатів такої перевірки й залежатиме ефективність й прибутковість туру, а отже – доцільність введення його до туристичних пропозицій в напрямі екстремального туризму.

У попередньому розділі виявили, що Закарпаття – це найбільш придатний регіон України для планування гірського екстремального туризму (в нашому випадку – туру з маунтінгбайкінгу). Відповідно до цього було розроблено екстремальний тур «Закарпатський вел», тривалість якого становитиме 2 ночі та 3 дні. За весь час, проведений на цілющому повітрі закарпатських гір та лісів, туристи зможуть підкорити на гірському велосипеді близько 75 кілометрів (тобто за 1 день подолають до 38 км) гірських доріг, помилуються панорамами гір, гірськими селами та річками. Організувати такий екстремальний тур з маунтінгбайкінгу допоможуть зручні, комфортабельні готелі, садиби прилеглих до р. Тиси домогосподарств тощо.

В нашому випадку, туристична група розміститься в готелі «Ватра» (вул. Джерельна, 20, м. Яремче, Івано-Франківська обл.) та садибі зеленого туризму. Чисельність групи становитиме 6 осіб (адже в сучасних карантинних обмеженнях не рекомендовано збиратися групами понад 10 чоловік). Цільова аудиторія: маунтінбайкери повинні бути віком не менше 16 років, різного сімейного стану та середнього рівня доходу. Скористатися даним екстремальним туром не рекомендується людям із проблемами здоров'ям, пов'язаними, насамперед, з серцево-судинними захворюваннями.

Усі члени зазначеного туристичного маршруту будуть забезпечені супроводом одного провідника-механіка з боку туристичної фірми. За програмою туру група до та від місця призначення добиратиметься спеціально найнятим автобусом. Харчування туристів відбуватиметься три рази на день і включається до вартості туру.

Розглянемо програму обслуговування туристів в напрямі екстремального туризму «Закарпатський вел» (Додаток М).

Далі необхідно провести калькуляцію пропонованого екстремального туру (табл. 3.1).

З розрахунків у табл. 3.1 бачимо, що вартість однієї путівки на тур з маунтінгбайкінгу становитиме 2475 грн. Сюди не входить ціна прокату гірського велосипеда, шолома, велобагажників та баулів (300 грн комплект на 3 дні на 1 людину) та прокат особистого спорядження (наметів, килимків, спальників (100 грн комплект на 3 дні на 1 особу).

Таблиця 3.1 - Калькуляція екстремального туру з маунтінг – байкінгу «Закарпатський вел»

Найменування витрат	Ціна	Кількість	Формула для розрахунку	Сума, грн.
1. Транспорт (Полтава – Яремче – Полтава)	3500	-	-	3500
2. Проживання, сніданок (номер «стандарт» на 2 місця) в готелі	700	1 номер, 1 доба	Ціна одного номера * Кількість номерів * дні проживання	2100
3. Проживання, сніданок і вечеря (номер «стандарт» на 2 місця) в садибі	500	1 номер, 1 доба		1500
4. Обід на природі на групу	600	1	-	600
5. Обід в ресторані на групу	1000	1	-	1000
6. Заробітна плата для провідника – механіка, що супроводжує групу	600	2	Денна ставка * кількість днів роботи	1200
7. Накладні витрати	-	10%	(пункти 1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6) * 0,1	990
8. Страхування туристів від нещасних випадків	-	5%	(пункти 1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7) * 0,05	600
9. Прибуток	-	30%	(пункти 1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8) * 0,3	3450
10. Загальна вартість туру	-	-	пункти 1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 + 9	14840
11. Ціна путівки 1 особи	-	6 осіб	пункт 9 / кількість осіб	2475

*Джерело: складено автором

Туристу рекомендується вже на початку екстремальної подорожі «Закарпатський вел» бути оснащеним зручним (спортивним, туристичним) одягом і взуттям, вітрозахисною і водонепроникною курткою або накидкою від дощу, будь - яким головним убором (кепкою, панамою, бандажною тощо), теплим светром, маленьким рюкзаком з особистими речами, ємністю для води (пластиковою пляшкою), фотоапаратом.

Також важливу роль в проведенні зазначеного екстремального туру відігравала б карта даного регіону. Тут можна навести усю необхідну інформацію, що описує всі найважливіші туристичні об'єкти й туристичні послуги. Цікаві місця не тільки можуть бути позначені на мапі, але й мати короткий опис із ілюстраціями, бажано різними мовами і навіть шрифтом Брейгеля для незрячих [28, с. 49]. Таким чином турист матиме стислу інформацію про найважливіші туристичні послуги з екстремального туризму Закарпаття.

В Україні сьогодні спостерігається інформаційне перенавантаження, перенасиченість візуального контенту різноманітних брендів – туристичних послуг Закарпаття. Актуальним стає пошук новітніх та нестандартних методів візуалізації екстремальних турів (в тому числі і розробленого) та оригінальна подача для пересічних українців. Тож акцент промоументу зроблено на діджиталізацію туристичного бізнесу, а саме на витончену подачу візуалізації розробленого туристичного маршруту з інтерактивними додатками, графікою, відео, ілюстраціями та іншими формами мультимедійного контенту.

Щоб досягти успіху під час візуального створення образу бренду, розробленому туру з маутінгбайкінгу «Закарпатський вел» треба відповідати «останнім трендам суспільства». Створити позитивну думку у аудиторії про нього можна за допомогою соціальних електронних комунікацій - це основа його діджитал – стратегії. Тож, вирішено у соціальних мережах «вивісити оголошення» про даний туристичний напрямок.

Аби дізнатися результати по удосконаленню візуальних рішень та оптимізації інструментів просування екстремального туру «Закарпатський вел»

у за допомогою діджитал – технологій на сучасному етапі - соціальних мережах, потрібно провести тестову рекламну кампанію.

Визначимо термін дії цієї рекламної кампанії: 01.05.2021 – 01.06.2021

Далі пропонується розглянути різні аудиторії та різні види ставок при реалізації SMM – стратегії у соціальних мережах (табл. 3.2)

Таблиця 3.2 - Варіанти витрат на оголошення у соціальних мережах про проведення екстремального туру з маунтінгбайкінгу «Закарпатський вел»

Показники	Оголошення 1	Оголошення 2	Оголошення 3	Оголошення 4
Кількість переходів	1338	997	382	571
Вартість за перехід, дол.	0,17	0,06	0,11	0,04
«Поклали до заказу у кошик»	74	59	53	15
Зробили заказ через соціальну мережу	29	16	14	4
Витрачено на рекламу, дол.	90,74	57,26	40,84	20,52
Ціна за дію «в кошик», дол.	1,22	0,97	0,77	1,36
Ціна за покупку, дол.	3,12	3,58	2,92	5,13

*Джерело: складено автором

Витрати визначаємо в умовних одиницях (доларах), тому що в Інтернет – мережі саме за умов такої валюти проводяться сьогодні розрахунки із рекламодавцями. На основі даних з табл. 3.2 та показників чотирьох різних оголошень про екстремальний тур «Закарпатський вел» розрахуємо ефективність запропонованої діджитал – стратегії розвитку в соціальних електронних комунікаціях:

Кількість переходів всього: 3888 кліків

Витрачено всього – 209,36 дол.

Середня вартість за перехід: 0,054 дол.

«Поклали в кошик» замовлення всього – 201 людини.

Всього купили – 63 людини

Середня ціна за дію «покласти у кошик» – 1,04 дол.

Середня ціна за онлайн - замовлення – 3,32 дол.

Середній чек – приблизно 1110 грн.

Продано товарів на суму – 69930 грн.

Затрати на рекламну кампанію (відповідно до курсу 28,9 грн. за 1 дол.) – 5674 грн.

На жаль, розрахувати точну маржу усіх онлайн - замовлень екстремального туристичного маршруту «Закарпатський вел» поки що неможливо. Але, якщо припустити, що маржа 20%, то

$$ROMI=(69930*0,2-5674)/5674*100=144,2\% \text{ (3.1)}$$

Це означає, що при проведенні рекомендованої діджитал – стратегії просування бренду «Закарпатський вел» у соціальних мережах повернення інвестицій у маркетинг складатиме 144,2%. Тож, розроблений екстремальний туристичний напрямок та пропонована інноваційна стратегія його розвитку у мережі Інтернет є достатньо вигідним, тож введення його до практики будь – якого суб'єкта туристичного бізнесу, що розвиває екстремальні маршрути вважається доцільним.

ВИСНОВОК

Традиційно туризм був і залишається пріоритетним напрямком розвитку економіки України. Основним фактором його активізації та модернізації є

економічні вигоди, які він надає в розрізі усіх своїх різновидів. Так, наприклад, екстремальний туризм стимулює розвиток загальної туристичної інфраструктури, до складу якої входять готелі, ресторани, підприємства торгівлі, оренди автотранспорту тощо. Розвиток індустрії туризму, в свою чергу, збільшує доходну частину бюджету за рахунок податків, які вони платять, за рахунок.

Крім цього, сфера туризму допомагає залучити до економіки країни іноземну валюту і різного роду інвестиції. Вона сприяє диверсифікації економіки, утворюючи супутні галузі, які займаються обслуговуванням індустрії туризму, забезпечує зростання доходів місцевого населення та підвищення рівня добробуту суспільства загалом. На ряду з цим підвищується ділова активність та розширюється виробництво товарів і послуг через збільшення платоспроможного попиту за рахунок іноземних та місцевих туристів.

Найбільш актуальним нині стає екстремальний туризм. Він допомагає людині активно відпочити, зайнятися рухливою діяльністю, отримати «гострі враження», а ще – зрозуміти рівень своєї фізичної підготовки і ступінь протистояння викликам сучасного середовища. З кожним днем кількість туристів – екстремалі зростає. В ході дослідження було охарактеризовано основні напрямки розвитку екстремального туризму в Україні та світі, визначені основні його види, які на сьогодні є привабливими для відпочиваючих. Також були визначені ключові проблеми інфраструктури, макроекономічного середовища, промоументу, посередництва та підготовки кадрів українського екстремального туризму. Це дає підстави говорити про те, що туристичний бізнес в нашій державі розвивається, але поки що мало-ефективно.

Тому доцільно сформувані поетапний процес розвитку туристичної індустрії України в розрізі екстремальних туристичних маршрутів, адже цьому сприяють непогані природно-кліматичні умови, вигідне транспортно-географічне розташування, наявний потенціал туристично-рекреаційних

ресурсів тощо. Все це залучає до України все більше любителів адреналіну. Іноземні туристи є найбільш бажаним сегментом для вітчизняного екстремального туризму, оскільки вони поширюють сприятливу інформацію про український туризм в цілому та його рекреаційні можливості в своїх країнах. В майбутньому це допоможе збільшити туристичний потік у рази.

Щоб підвищити ефективність та раціональність використання природно-ресурсного та туристично-рекреаційного потенціалу України для розвитку екстремального туризму важливим є розв'язання цілого комплексу завдань:

1) втілення в життя регіональних та місцевих програм розвитку інвестиційної діяльності;

2) зміцнити транскордонні зв'язки країни в галузі екстремального туризму у прикордонних територіях які мають сприятливі перспективи для подальшого його розвитку, а за умови аналізу та вирішення поточних проблем, сприятимуть розвитку транспортної інфраструктури, співпраці різних підприємств, що надають туристичні послуги, охорони навколишнього середовища, поживленню інвестиційної діяльності;

3) розробити довгострокові програми розвитку регіону та їх фінансового забезпечення на основі побудови ефективної інвестиційної інфраструктури;

4) сформувати мережу тренінгових та консультативних центрів на базі провідних навчальних закладів області, України для навчання і підвищення кваліфікації кадрів, особливо в розрізі популярного нині екстремального туризму;

5) популяризувати можливості та переваги туристично-рекреаційного комплексу України шляхом участі у різноманітних туристичних заходах регіонального, національного та міжнародного масштабу. В Європі людині легше оцінити складність маршрутів, насиченість і тривалість подорожі, тому що мережа Інтернет сповнена інформації про доступність міст і архітектурних пам'яток. А промоумент України має бути орієнтований на сучасні технології.

б) активно втілювати новий туристичний імідж і бренд України як держави з унікальними екстремальними турами, розширювати інформаційний простір із залученням сучасної реклами.

На базі цього було розроблено інноваційний туристичний маршрут – екстремальний тур «Закарпатський вел» з маунтінгбайкінгу «Полтава – Яремча - Полтава». Вартість туру, який триватиме 3 дні та 2 ночі становитиме 2475 грн. Проте таких турів на гірських велосипедів, які пропонують різноманітні туристичні оператори, дуже багато. Тож, до пропонованого екстремального маршруту необхідно «привернути увагу», «виділити його з – поміж інших». Один з найважливіших трендів нашого часу - перехід на цифрові технології. Від успіхів у цьому напрямку безпосередньо залежить конкурентоспроможність розробленого туру «Закарпатський вел».

Сьогодні усі зусилля суб'єктів туристичного бізнесу направлені на те, щоб ефективніше застосувати найрізноманітніші технології та методи просування себе у соціальних мережах. Щоб спрогнозувати результат по введенню у практичну діяльність екстремального маршруту «Закарпатський вел» і просування його на території України (і не тільки) за допомогою соціальних комунікацій, потрібно провести тестову рекламну кампанію. В результаті виявили, що повернення інвестицій у такий інноваційний екстремальний тур складатиме 144,2%. Тому туристичні агенції України можуть сміливо використовувати його у своїй діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк А.В. Функціональна диверсифікація міжнародного туристичного ринку. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Економічні науки*. 2014. Вип.5. С. 5 - 9
2. Бабкін О.В. Спеціальні види туризму. URL: <http://infotour.in.ua/babkin11.html> (дата звернення 01.04.2021)
3. Беспала О.А. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туристичного ринку в Україні. *Економіка: реалії часу*. 2017. №6(34). URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2017/No6/9.pdf> (дата звернення 02.04.2021)
4. Біржаков М.Б. Безпека в туризмі. Москва, 2017. 208 с.
5. Бут Т.В. Визначення проблем та перспектив розвитку екстремального туризму в Україні. *Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку*. 2019. № 1 (07). С. 18 – 30 . URL: file:///C:/Users/Acer/Downloads/mnnt_2019_1_4.pdf (дата звернення 04.04.2021)
6. Віндюк А.В. Екстремальний туризм як складова активного відпочинку. Тиждень науки-2020. *Факультет міжнародного туризму та економіки*. Тези доповідей науково-практичної конференції, 13–17 квітня 2020 р. Запоріжжя: Запорізька політехніка, 2020. С. 9 -11.
7. В каких странах туристы оставляют больше всего денег: полезная инфографика. URL: <https://politeka.net/news/society/748595-vkakykh-stranakh-turysty-ostavliaiut-bolshe-vsegodeneg-poleznaia-ynfografyka/> (дата звернення 03.04.2021)
8. Гаврилишин І.П. Туризм України: проблеми і перспективи. Київ, 2016. 4 с.
9. Гаврилов В.П. Інформаційні системи і технології в туризмі : навч. посіб. для студентів напряму підготовки 6.140103 «Туризм». Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 168 с.
10. Голод А. Страхування в туристичній діяльності : навч. посіб. : у 2 ч. Львів : ЛДУФК, 2016. 156 с.

11. Десять найбільш екстремальних видів туризму. URL: <https://galka.if.ua/10-naybilsh-ekstremalnih-vidiv-turizmu-foto/>___(дата звернення 01.04.2021)
12. Екстремальні тури 2021. URL: <https://gloss.ua/citynews/114268-Ekstrim-po-ukrajinski-top-10-ekstrimalnih-vidiv-sportu-yaki-mozhna-sprobuvati-v-Ukrajini> (дата звернення 09.04.2021)
13. Задорожнюк Н.О., Кващук Ю.О. Інноваційні напрями розвитку туристичної галузі України. *Економічний вісник ЗДІА*. 2016. Вип. 3(03). С. 87–91
14. Засенко А., Фролов И. Види екстремального туризму в Україні. URL: <http://statuspress.com.ua/nisha/kakie-vidy-ekstremalnogo-turizma-vygodno-razvivat-v-ukraine.html>_(дата звернення 02.04.2021)
15. Ковешніков В.С. Інноваційні види туризму. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. №4. С. 38–44
16. Козинець В. Безпека життєдіяльності у сфері туризму. Київ, 2016. 575 с.
17. Крачило Н.П. Географія туризму. Київ. 2017. 208 с.
18. Купач Т.Г. Інформаційні технології та системи в туризмі : навч.-метод. комплекс для студентів ВНЗ. Київ: Основа, 2015. 95 с.
19. Курах О. Розвиток екстремальних різновидів спортивно – оздоровчого туризму. Львів, 2018. 9 с. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/22079/1/4.pdf> (дата звернення 03.04.2021)
20. Мамотенко Д.Ю. Вплив пандемії на туристичний ринок 2020. Тиждень науки-2020. *Факультет міжнародного туризму та економіки*. Тези доповідей науково-практичної конференції, 13–17 квітня 2020 р. Запоріжжя: Запорізька політехніка, 2020. С. 16 – 18.
21. Мангушев Д.В., Соколенко В.В., Тимків Н.Я. Перспективи розвитку екстремального туризму в Україні. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. 2016. Т. 21.

Вип. 5 (27). С. 32 – 36. URL: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2016_21_5/07.pdf
(дата звернення 06.04.2021)

22. Мартиненко М. Туристический бизнес в Украине – проблемы и перспективы. URL: <https://arena.ua/2017/07/05/turisticheskij-biznes-v-ukraïnerproblemy-i-perspektivy/> (дата звернення 01.04.2021)

23. Марценюк Л.В. Напрями розвитку екстремального туризму в Україні. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту: Економіка та управління*. 2016. Вип 1(61). С.7. URL: <http://stp.diit.edu.ua/article/download/60960/60980> (дата звернення 04.04.2021)

24. Мельниченко О.А. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні : монографія. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с.

25. Миронов Ю.Б. Сутність та чинники сталого розвитку туризму в регіоні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 23 (11). С.117-122.

26. Нагернюк Д.В. Особливості розвитку екстремального туризму в Україні. *Вісник Уманського університету садівництва*. 2018. № 3. С. 178 – 190. URL: <https://journal.udau.edu.ua/assets/files/96/12.pdf> (дата звернення 05.04.2021)

27. Наумова І.Ф. Маркетингове дослідження перспектив розвитку екстремального туризму в Україні. Східна Європа: Економіка, бізнес та управління. 2018. № 3(14). С. 92 – 96. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/14_2018/17.pdf (дата звернення 05.04.2021)

28. Невенченко А.І. Інфраструктура туризму : конспект лекцій. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2016. 95 с.

29. Олійник В.В., Шикіна О.В.. Сучасний стан та перспективи розвитку подієвого туризму в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 12. С. 460–463.

30. Організація туризму : підруч. / за заг. ред. д.е.н., проф. В.Я. Брича. – Тернопіль : ТНЕУ, 2017 448 с.

31. Офіційний веб-сайт Всесвітньої туристичної організації ЮНВТО. URL: http://mkt.unwto.org/sites/all/files/docpdf/unwtohighlights12enlr_1.pdf (дата звернення 02.04.2021)
32. Поступна Н.О. Інфраструктура туризму: конспект лекцій. Для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 242 «Туризм» за усіма формами навчання. Харків: НУЦЗУ, 2020. 233 с.
33. Романова А.А. Види туризму та їх класифікація в контексті сучасного розвитку тур індустрії. *Економіка та управління національним господарством: Економіка та регіон*. 2017. №4(65). С.13 – 19. URL: file:///C:/Users/Acer/Downloads/econrig_2017_4_4.pdf (дата звернення 09.04.2021)
34. Ткачук Л. Сутність туризму як багатоаспектного суспільного явища. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 2 (66). С. 109–113.
35. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. Київ, 2017. 463 с.
36. Томашевська А.В. Економічні механізми управління взаємодією на регіональному туристичному ринку: автореф. дис....канд. екон. наук: 08.00.05. Івано-Франківськ, 2016. 21с.
37. Туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/tourism_ukr.html (дата звернення 07.04.2021)
38. Управління якістю в туризмі : конспект лекцій / З. Р. Шайхлісламов. Харків. торгов.-економ. ін-т КНТЕУ. Х. : ХТЕІ, 2016. 206 с.
39. Фокін С.П. Еволюція та сучасні тенденції розвитку екстремального туризму. 2020. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/362648033.pdf> (дата звернення 03.04.2021)
40. Форми екстремального туризму та країни світу як регіони з екстремальним потенціалом. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-481-5.html> (дата звернення 02.04.2021)

41. Burkhard S., Kow N., Fuggle L. Travel Trend Report 2017. Trekksoft ebook library. 2016. P. 39.

42. Gonzalo F. 16 Stats About Mobile Travel in 2016. URL: <http://fredericgonzalo.com/en/2016/04/12/16-stats-about-mobile-travel-in-2016> (дата звернення 03.04.2021)

43. Juan G.B. Tourism and transport systems in mountain environments: analysis of the economic efficiency of cableways in South Tyrol . *J. of Transport Geography*. 2014. Vol. 36. P. 1–11.

44. World Tourism Organization «UNWTO - 2021». URL: <http://unwto.org> (дата звернення 06.04.2021)

45. World Travel & Tourism Council. URL: <https://www.wttc.org>

Підходи до визначення поняття «екстремальний туризм»

Автор	Визначення поняття
Бабкін О.В. [2, с. 7]	це різновид спортивного туризму, здійснення якого потребує спеціальних навичок, знань, техніки й екіпірування, пов'язаний з у край граничними фізично - психічними можливостями людського організму в умовах чітко встановленого ризику, рівень допустимості якого визначається мінімальною ймовірністю заподіяння школи життю або здоров'ю туриста, в результаті чого людина отримує позитивний адреналін і незабутні враження
Бут Т.В. [5, с. 19]	види подорожей, що значно перевищують нормативні вимоги класифікатора спортивних подорожей, а також форми діяльності з підвищеним ризиком, які здійснюються під час спортивних походів або спеціалізованих змагань
Задорожнюк В.О., Кващук Ю.О. [13, с. 88]	це вид туризму, який об'єднує подорожі, що пов'язані з активними способами пересування і відпочинку на природі та найвищим ризиком для життя
Курах О. [19, с. 2]	різновид туризму, який пов'язаний із певним ступенем ризику
Шайхлісламов З.Р. [38, с. 10]	це різновид туризму, який передбачає відвідування різноманітних природних або техногенних об'єктів, що несуть певний ризик для здоров'я людини
Бюхард С., Коу Н., Фугл. Л. [41, с. 9]	Вид туризму, що зародився на базі спортивного, в основі якого лежать змагання на маршрутах, що включають подолання категорійних перешкод в природному середовищі (перевалів, вершин, порогів, каньйонів, печер і ін.), і на дистанціях, прокладених в природному середовищі і на штучному рельєфі

*Джерело: складено на основі інтерпретації вчених

Види водного екстремального туризму

Дайвінг Вейкбордінг

Водні лижі Каякінг

Віндсерфінг Серфінг

Рафтинг

*Джерело: складено на основі [39, с. 28]

Гірські види екстремального туризму

Альпінізм Гірські лижі

Сноубордінг

*Джерело: складено на основі [12, с. 2]

Повітряні види екстремального туризму

Парашутизм Групова акробатика

Купольна акробатика Фрістайл

Бейз джампінг Дельтапланеризм

Польоти на повітряній кулі

*Джерело: складено на основі [11, с. 2]

Наземні види екстремального туризму

Маунтінг – байкінг Спелестологія

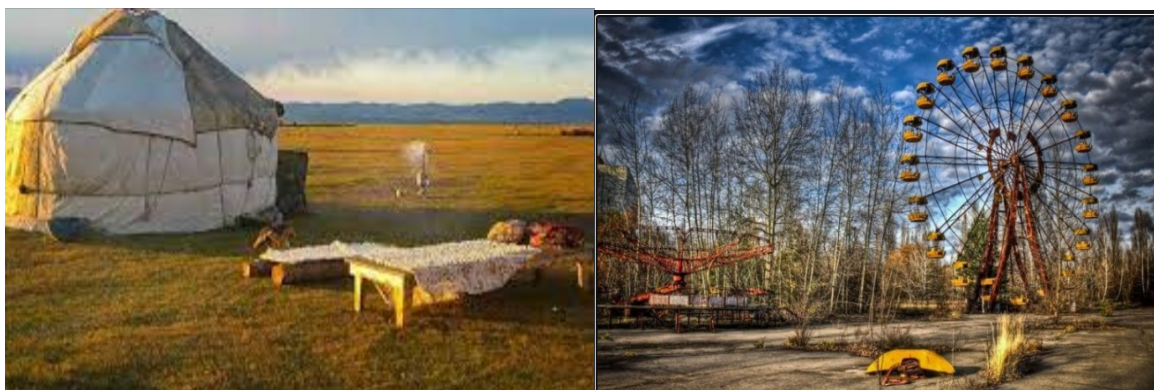
X – гонки

*Джерело: складено на основі [40, с. 3]

Екзотичні види екстремального туризму

Космічний туризм Кайтсерфінг

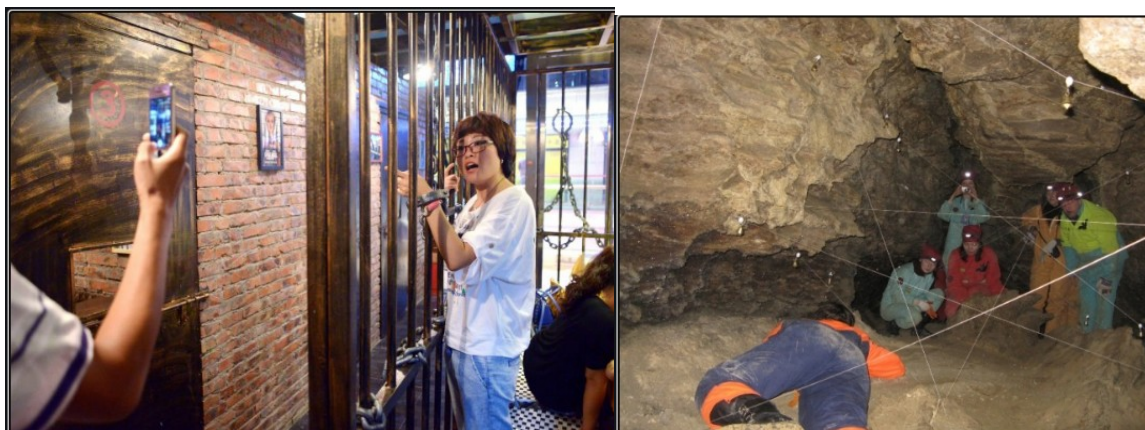
Джайлоо туризм Поїздка у Чорнобиль

Похід в джунглі Сафарі

Військовий туризм Воєнний туризм

Тюремний туризм Тури з пошуку скарбів

Пригодницькі подорожі Катастрофічний туризм

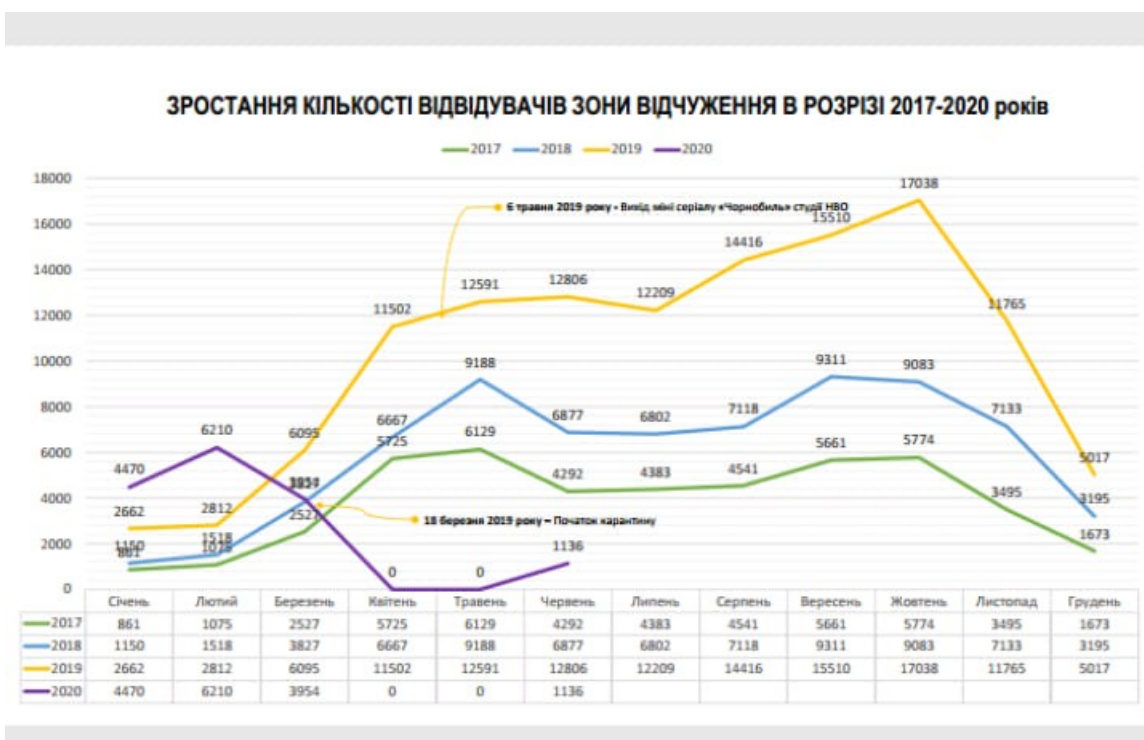
*Джерело: складено на основі [44, с. 8]

**Середня вартість польотів на повітряних кулях в Україні, що
пропонуються станом на 2021 рік**

Назва компанії	Місце розташування	Вартість послуги	Опис послуги
Повітроплавальна база «Монгольф'єр»	м. Київ	2500 грн. за 1 людину	Усі польоти, окрім польоту над Києвом, відбуваються на світанку або заході сонця, в селі Колонщина, Макарівського району Київської області. По прибуттю пасажирів в обумовлений час відбувається передпольотний інструктаж. Далі пасажирів і повітряну кулю привозять до місця старту. Підготовка аеростата до польоту триває 30-40 хвилин, після чого клієнти займають місце в гондолі (кошику) повітряної кулі і аеростат відривається від землі під керуванням досвідченого пілота. Повітряна куля рухається у напрямку вітру, а пілот обирає необхідну висоту (до 1000 метрів). Політ триває близько 60 хвилин, після чого відбувається м'яка посадка. Протягом усього польоту аеростат супроводжує машина підбору, яка відвозить пасажирів на авіабазу, де відбудеться післяпольотна посвята клієнтів в повітроплавці. Послуга «Політ над Києвом» відбувається на світанку або заході, в місті Київ (старт з Гідропарку)
Бази «Fly Adventure Lviv» та «LvivAir»	м. Львів	3500 грн. за 1 людину	політ по околицям Львова та над замками Підгорецьким, Олеським, Золочівським, Свірзьким. Із локацій можна обрати стародавній Галич з фортецею Тустань та з Стрия де побачити чарівні гори

			<p>Карпат, місто Трускавець, Східницю, Славське. Вільний політ орієнтовно 1 годину, загальна тривалість 4-5 годин.</p> <p>До вартості входить трансфер до місця старту аеростата і зворотній з місця приземлення. А наприкінці польоту - урочиста церемонія з шампанським.</p>
Центр повітроплавання «Триглав»	м. Кам'янець - Подільський	3500 грн. за 1 людину	над містом з замком та над каньоном річки Смотрич. Після приземлення роцедуру посвяти в аеронавти (за окремим таємним сценарієм)
Центр повітроплавання «Сапсан»	м. Дніпро	4600 грн. з 1 людини	політ з міста Дніпро, Кривий Ріг, Кам'янське, на найблищих міст до Дніпра, також можна політати над всім відомому парку Софіївка

*Джерело: складено автором

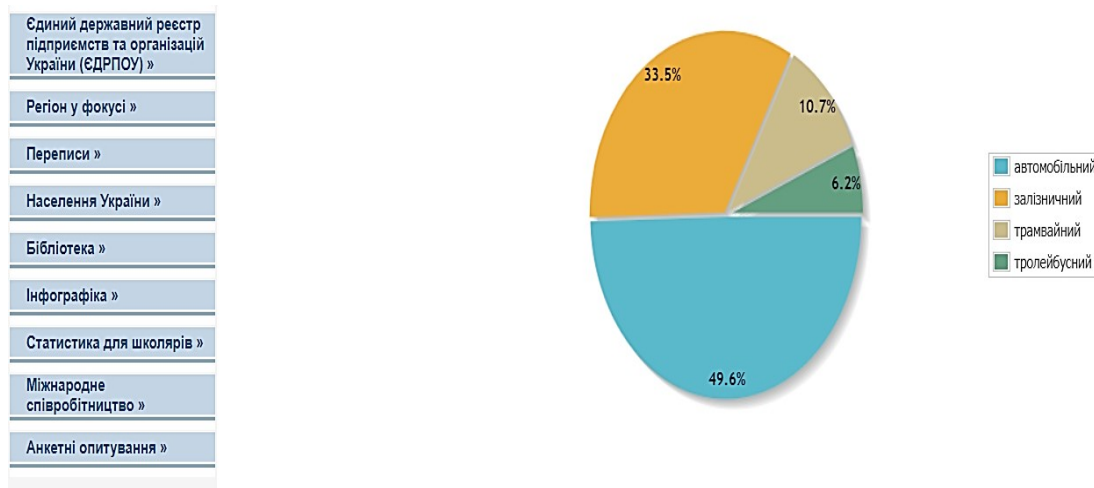
* Джерело: складено на основі [44, с. 16]

Топ – 10 напрямків екстремального туризму в Україні

Місце екскурсії	Характеристика екстриму	Вартість
1	2	3
«Бункер ГО у Києві»	«Підземелля і Дахи – екстремальні екскурсії».	800 грн.
«Одеські катакомби»	відвідування Одеських катакомбів.	250 грн.
«Stay in Kiev» (тур, що стріляє)	катання на танках, стріляння з Калашнікова та іншої бойової зброї.	від 800 грн.
«Екскурсії в Зону відчуження ЧАЕС»	спочатку туристів водять по охайному Чорнобиллю, потім провозять через КПП в 10-кілометрову зону, показують ЧАЕС і везуть в Прип'ять.	800 – 1000 грн.
«Спіймай свою хвилю!» Київ, Одеса, Дніпро, Запоріжжя (вейк-парк Adrenaline Wake)	вейкбординг або вейк – являє собою комбінацію водних лиж і серфінгу. Катер буксирує рейдера, який знаходиться на короткій та широкій дошці. Рухаючи на швидкості 30-40 км/год з додатковим баластом на борті, катер залишає за собою хвилю, яку райдер використовує як трамплін. У стрибку вейкбордист виконує різноманітні трюки.	30 грн. / 5 хв; в місяць / 800 грн.
«Стрибок в безодню». Висота стрибка 420 м (Дніпро)	секунди розтягуються в хвилини, перед очима пролітає життя і вікна офісів вежі «Міст-Сіті».	170 грн.
Рафтинг. Дністровський каньйон, Південний Буг і Чорний Черемош	захоплюючий спуск по гірських бурхливих річках вздовж мальовничих берегів на надувних судах.	1000 – 1300 грн.
Мотокрос	водіння мотоцикла здатне подарувати не тільки спортивний заряд, витривалість, силу волі, але і радість від відчуття абсолютної швидкості і свободи.	200 грн. / год.
Параплан, надлегкий літальний апарат	принцип його польоту такий, як у планера або дельтаплана. На ньому можна і знижуватися, і набирати висоту	200 – 400 грн.
Велотур (до 200 км)	найпопулярніший маршрут – Мукачєво-Берегово-Виноградів-Хуст-Мукачєво	60 грн. / год. до 850 грн./неділю

* Джерело: складено на основі [5, с. 22]

Структура пасажирообігу туристів України, що займаються екстремальним туризмом за всіма видами транспорту

* Джерело: складено на основі [31, с. 18]

Втрати туристичного бізнесу (в тому числі і у напрямі екстремальної діяльності) через COVID – 19

*Джерело: складено на основі

**Рекомендована програма обслуговування туристів в напрямі
екстремального туризму «Закарпатський вел»**

Час	Програма туру
День 1	
12:00 – 13:00	зустріч групи, погрузка спорядження, велосипедів у багажному відділенні у мікроавтобусу на автовокзалі м. Полтава та виїзд з м. Полтава для активного відпочинку (маутінг - байкінг)
13:00 – 03:00	трансфер у м. Яремче. По дорозі знайомство групи, перегляд фільмів та зупинки на каву/чай
03:00 – 09:00	відпочинок в готелі «Ватра» м. Яремче
День 2	
09:00 – 09:45	сніданок у готелі «Ватра» м. Яремче
09:45 – 10:00	виїзд гірськими велосипедами на залізничний вокзал м. Яремче
10:00 – 11:00	відбуття на місцевому карпатському потязі до точки старту у м. Ворохта
11:00 – 13:00	початок туру з маутінгбайкінгу. Від Ворохти рухаємося до присілка Вороненко, принагідно оглядаючи австрійські кам'яні мости. Присілок проїжджаємо за вказівниками головним автошляхом з ґрунтовим покриттям, долаємо затяжний апхіл і опиняємося біля церкви. Там вододільному хребті, звідки пряма стежа на Яблуницький перевал, дорога хребтом довга. Спочатку їдемо полонинами, а згодом поринаємо в густий ліс. На деяких ділянках пролягає адміністративний кордон між Закарпатської та Івано – Франківської областями.
13:00 – 14:00	обід на природі
14:00 – 17:00	продовження туру на гірських велосипедах. Кілька нескладних апхилів виводять із лісу до житлових будинків і телевізійного ретранслятора. За кілька хвилин – швидкісний спуск до Яблуницького перевалу, де працюють сувенірний ринок, кафе з гуцульськими стравами, є й інші ознаки цивілізації. Звідси автотрасою близько 5 км спускаємося до центру с. Яблуниці. Далі вирушаємо до точки фінішу автотрасою до залізничної станції у с. Татарові (низькогірний кліматичний курорт, розташований у широкій долині р. Прут)
17:00 – 18:00	вечеря у садибі зеленого туризму у с. Татарові

18:00 – 08:00	відпочинок у садибі зеленого туризму у с. Татарові
День 3	
08:00 – 08:45	сніданок у садибі зеленого туризму у с. Татарові
08:45 – 09:45	виїзд гірськими велосипедами на залізничний вокзал м. Яремче
09:45 – 14:00	продовження туру на гірських велосипедах. Маршрут майже повністю прокладений автодорогами. Траса з с. Татарова в бік м. Яремче. В кінці с. Татарова повертаємо ліворуч, на вузьку асфальтовану дорогу, яка виведе нас до берега р. Женець, уздовж якої й рухаємося далі. Гірську природу доповнять інші атракції – маєтки політичних і бізнесових діячів нашої країни. В кінці дороги чекає найбільший в Яремчанському регіоні водоспад «Гук» на р. Женець, помилувавшись яким, далі вирушаємо в напрямку с. Микуличин
13:00 – 14:00	обід у с. Микуличин ресторан «Микулин Хутірець»
14:00 – 16:00	продовження туру на гірських велосипедах - доволі легка дорога до м. Яремче, на якій будуть тільки легкі спуски і кілька майже не помітних підйомів.
16:00 – 17:00	прибуття у м. Яремче
17:00 – 18:00	вечеря у в готелі «Ватра» м. Яремче
18:00	трансфер на мікроавтобусі у м. Полтава

*Джерело: складено автором